

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

1.1 Сутність фінансової безпеки банків

Формування і практична реалізація дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки банків передбачає, перш за все, з'ясування суті понять «фінансова безпека» та «фінансова безпека банків», визначення факторів, що впливають на її стан, дослідження взаємопов'язаності окремих складових цієї складної за внутрішньою будовою та ієрархічною декомпозицією структури.

Поняття фінансової безпеки так само широке, як, власне, і тлумачення фінансів як економічної категорії. В сучасних умовах відсутнє єдине усталене визначення поняття „фінансова безпека”. Існуючі формулювання цього поняття відображають лише окремі аспекти фінансової безпеки і не можуть претендувати на її однозначне та виключне трактування. Фінансова безпека як дефініція розглядається під різним кутом окремими науковцями, і зокрема:

– з позицій ресурсно-функціонального напрямку фінансова безпека – "це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань" [20, 63, 75, 114];

– з точки зору статистики фінансова безпека – "це такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання" [7, 16, 28, 81, 104];

– у контексті нормативно-правового регламентування "фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, при яких, по-перше, фактично виключена можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами" [51, 60, 69, 74].

Таким чином, з позицій багатостороннього підходу фінансова безпека – "це захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання" [63].

Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку. Фінансова безпека держави включає такі складові: бюджетну, податкову, боргову, фінансову безпеку банківської системи, валютну, грошово-кредитну безпеку, інвестиційну безпеку, фінансову безпеку страхового та фондового ринку.

Фінансову безпеку банківської системи в цілому та її окремих складових слід розглядати у кількох аспектах [25]:

- сутність фінансової безпеки банківської системи в загальному полягає в тому, що вона є: сукупністю економічних, соціальних і правових відносин, що зумовлюють такий фінансовий стан банківського сектору, за якого забезпечуються фінансовий суверенітет держави, стійкість банківського сектору до викликів, зовнішніх і внутрішніх загроз і ефективне використання його фінансового потенціалу, недопущення погіршення фінансового стану всіх учасників ринку банківських послуг; спроможністю і готовністю банківського сектору в часі і просторі захищати фінансові інтереси клієнтів, контрагентів, власників і працівників комерційних банків, професійних учасників фінансових

ринків, регулятора ринку банківських послуг і держави загалом від викликів, зовнішніх і внутрішніх загроз;

- суспільним благом, корисність якого зумовлюється потребою економічних агентів у збереженні їх заощаджень, якісному касово-розрахунковому обслуговуванні та кредитуванні у затребуваних обсягах на прийнятних умовах й наданні якісних супутніх банківським послуг;

- умовами, за яких загрозові для фінансового стану банків і банківського сектору загалом дії чи обставини (з урахуванням синергетичного ефекту, можливості прояву ефекту «зараження», притаманних його функціонуванню) не допущені чи мінімізовані;

- комплексом соціально-економічних, фінансових, нормативно-правових, організаційно-управлінських, техніко-технологічних, освітніх, виховних і режимних заходів, спрямованих на реалізацію захисту банківського сектору від зовнішніх і внутрішніх викликів і загроз й забезпечення його фінансової стабільності та стійкого розвитку.

Тобто фінансова безпека банківського сектору є системою, яка характеризується з сутнісної і структурної точки зору і концентрується з різних позицій, як: сукупність відносин, спроможність і готовність, суспільне благо, сукупність умов і комплекс заходів.

Серед проблем захисту банківської системи від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру все більш актуалізується необхідність забезпечення охорони фінансових ресурсів, убезпечення інформації, майна й персоналу окремих банків, створення дієвих механізмів фінансового захисту банківської діяльності. Порівняльний аналіз термінології понять «безпека банку», «економічна безпека банку» та «фінансова безпека банку» вказує на різновиди рівнів та функціональних кіл застосування даних термінів. Розглянемо відмінності в даних термінах у таблиці 1.1.

В «Енциклопедії банківської справи» безпека банків визначається як система заходів, що забезпечує захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників та керівництва банку від зовнішніх і внутрішніх загроз [39].

Таблиця 1.1 - Відмінності категорії безпеки банку та термінів економічної та фінансової безпеки банку

	Безпека банку	Економічна безпека банку	Фінансова безпека банку
Характеристика	це загальний стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація та захист інтересів та цілей банку при відсутності загроз і небезпек; фінансова безпека банку	це інтегральна категорія, яка визначається як стан, за якого при найбільш ефективному використанні матеріальних, інтелектуальних та фінансових ресурсів реалізуються його основні інтереси, забезпечується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний розвиток, гарантується захист фінансового та кадрового потенціалу від усіх видів загроз та дестабілізуючих факторів	поточна здатність миттєво реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовищ, що забезпечить конкурентну перевагу на ринку банківських послуг, розраховану на безпечне проходження банківських операцій у розрізі потенціалу й бізнес-структури банку та його стратегічних орієнтирів і профілю діяльності
Відмінності	Даний понятійний апарат включає об'єднаний пошарово простір діяльності банку в умовах безперервного середовища існування	Загальний фінансово-господарський перелік операцій банку, зважений на нормативну регламентація діяльності комерційного банку	Інклюзивний характер діяльності на ринку фінансових послуг при проведенні банківських операцій та прийнятті окремих рішень

Джерело: складено на основі [24, 29, 65]

Д.А. Артеменко зазначає, що функціональними складовими економічної безпеки банків є: "фінансова, правова, технічна, інформаційно-технологічна, соціально психологічна та організаційна. При цьому він наголошує, що фінансова складова є пріоритетною в системі економічної безпеки банків і передбачає комплекс заходів для досягнення максимально можливої платоспроможності банку, його стійкості та ліквідності балансу, ефективної структури капіталу та найбільш прибуткових напрямів його вкладень

шляхом чіткого тактичного та стратегічного планування, аналізу загроз фінансового характеру та запобігання їм" [3].

Щодо фінансової безпеки, то у контексті проведеного дослідження сутності фінансової безпеки банку, можна виділити такі підходи щодо трактування змісту даного поняття: захисний, ресурсно-функціональний, конкурентний та системний (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Напрями визначення поняття «фінансова безпека банку»

Автор, джерело	Визначення
1	2
Захисний підхід	
Барановський О.І	"Сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує" [8].
Спіфанов А. О., Болгар Т., Побережний С.М.	"Стан банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку" [12], [43], [85].
Вовк В. Я.	"Стан банку, що характеризується здатністю протистояти можливим зовнішнім і внутрішнім загрозам банківської діяльності для забезпечення нормального функціонування та розвитку в умовах дестабілізуючого впливу навколишнього середовища та захищеності фінансових інтересів зацікавлених сторін (власників, клієнтів, працівників, керівництва, держави)" [21].
Хитрін О. І.	"Динамічний стан, за якого банк юридично і технічно здатний виконувати і реально виконує властиві йому функції; забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, господарських суб'єктів, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз; володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має у своєму розпорядженні механізми для реалізації даного потенціалу" [110].
Дмитров С. О.	"Це захист фінансових інтересів банку, його фінансової стійкості і середовища, в якому він функціонує" [34].
Ресурсно-функціональний підхід	
Голобородько Ю. О.	"Стан банківської установи, який характеризується оптимальним рівнем залучення розміщення ресурсів при мінімізації загроз та негативних явищ і характеризує здатність банків до саморозвитку і підвищення ефективності та конкурентоздатності" [30].

Продовження таблиці 1.2

1	2
Барилюк М. М.-Р.	"Стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів банку, який відображається через найкращі значення фінансових показників прибутковості та рентабельності, якості управління та використання основних та оборотних коштів банку, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами банку, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансового стану банку і перспектив його технологічного та фінансового розвитку" [10].
Системний підхід	
Горалько О. В.	"Сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує" [31].
Лісняк А.Є.	"Динамічний фінансовий стан банку, що характеризується стабільною захищеністю його фінансових інтересів від ідентифікованих ендогенних і екзогенних загроз та здатністю забезпечувати реалізацію своїх фінансових інтересів, місії і завдань, а також власний розвиток достатніми обсягами фінансових ресурсів" [70].
Євченко Н. Г., Криклій О. А.	"Фінансовий стан банку, який характеризується збалансованістю системи фінансових показників, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, що дозволяє своєчасно та в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання, а також забезпечує ефективний розвиток банку в поточному та наступних періодах" [40].
Конкурентний підхід	
Костюченко О.Є.	"Стан забезпечення конкурентоспроможності як окремого банку, так і банківської системи загалом на ринку банківських послуг і недопущення можливості отримання збитків або втрати частини прибутків унаслідок реалізації внутрішніх та зовнішніх загроз" [62].

Джерело: складено автором

Аналіз наявних визначень показав, що більшість науковців під фінансовою безпекою розуміють стан банківської установи. При цьому безпека банку передусім виступає якісною його характеристикою і характеризує його стан як такий, за якого відсутні небезпеки. Окремі дослідники наголошують на рівні захисту банку.

Так, відповідно до захисного підходу, фінансову безпеку банку розглядають, як стан захищеності фінансових інтересів від загроз (внутрішніх і зовнішніх), реальних чи потенційних джерел небезпек. Фінансова безпека

прихильниками даного підходу розглядається також через призму збереження інформації. В свою чергу, ступінь надійності всієї системи збереження інформації, визначається рівнем безпеки найслабшої ланки, якою вважається персонал банку. Слід зазначити, що наявність інформації і її захист є однією з умов фінансової безпеки, лише згрупування всіх суттєво-важливих факторів створить передумови для безпечного функціонування банку, зокрема, для забезпечення його фінансової безпеки.

Основою даного підходу є визначення фінансової безпеки банку через призму забезпечення стійкості, платоспроможності та саморозвитку в умовах дії зовнішніх та внутрішніх загроз, а основними критеріями фінансової безпеки є фінансова стійкість банку. Разом з цим, фінансову безпеку банку можна визначити, як динамічний стан, пов'язаний як зі змінами в самому банку, так і в зовнішньому середовищі, зокрема, зміни зумовлені глобалізаційними, інноваційними процесами, тому фінансова безпека не може бути статичним поняттям. Перевагою даного підходу є забезпечення спрямованості діяльності банку на ключовий аспект стратегії – забезпечення стійкості, захист фінансових інтересів та можливості генерувати фінансові ресурси в умовах впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Серед недоліків виділяють: часткове розкриття сутності фінансової безпеки, ототожнення її зі стійкістю.

Заслуговують на увагу трактування фінансової безпеки банку з позиції захисного підходу, наведені такими науковцями, як О.І. Барановський, Т.Г. Болгар. На думку О.І. Барановського, "фінансова безпека банку – це захист фінансових інтересів банку, його фінансової стійкості і середовища, в якому функціонує, а також сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури, а також перешкодити досягненню банком статутних цілей" [8].

Як зазначає Т.Г. Болгар "фінансова безпека банку – це стан банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх

і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку" [12].

Варто відзначити, що вищезгадана група науковців підходять до трактування фінансової безпеки банку через дієво-функціональну активність суб'єктів спрямовану на попередження, запобігання і нейтралізацію небезпек і загроз. Так, в посткризовий період функціонування вітчизняних банків здійснюється в умовах численної кількості ризиків, загроз та небезпек, що в свою чергу має негативний вплив на фінансову стабільність як окремого банку, так і враховуючи загальносистемний характер – на всю банківську систему. Таким чином, в сучасних умовах розвитку вітчизняної банківської системи пріоритетним є попередження, запобігання генерації внутрішніх і зовнішніх загроз з метою убезпечення фінансових інтересів банку.

Ресурсно-функціональний підхід до розкриття сутності фінансової безпеки банку передбачає ефективне використання ресурсів або потенціалу банку. Фінансову безпеку банку, на думку М.-М.Р. Барилюк, слід розглядати "як стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів банку, який відображається через найкращі значення фінансових показників прибутковості та рентабельності, якості управління та використання основних та оборотних коштів банку, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами банку, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансового стану банку і перспектив його технологічного і фінансового розвитку" [10]. Визначення фінансової безпеки банку з позиції використання корпоративних ресурсів є, на наш погляд, неповним, оскільки найвагомішою і ключовою характеристикою даної категорії виступають фінансові інтереси, які при несвоєчасній, недостатній або при повній відсутності реалізації можуть стати загрозами, небезпеками чи ризиками діяльності банку, перешкодою для забезпечення і реалізації його фінансової безпеки.

Необхідно зазначити, що в основу даного підходу покладено принцип підтримки важливих параметрів діяльності банку для збереження системи фінансової безпеки банку в допустимих межах.

Згідно конкурентного підходу рівень фінансової безпеки банку визначається на основі оцінки конкурентних переваг банку на ринку, щодо інших фінансових посередників, банківських установ за рахунок відповідності його ресурсної забезпеченості стратегічним цілям та завданням.

В.Я. Вовк зазначає, що ключовою метою фінансової безпеки банку є забезпечення конкурентоспроможності як окремого банку, так і банківської системи в цілому на ринку банківських послуг та недопущення можливості отримання збитків або втрати частини прибутків внаслідок реалізації внутрішніх та зовнішніх загроз" [21]. Тобто фінансова безпека банку з погляду конкурентоспроможності ґрунтується на незалежності, ефективності використання і конкурентоспроможності фінансів банку, його рентабельності та прибутковості, що досягається відповідно до розробленої стратегії фінансової безпеки банку за умов нейтралізації загроз зовнішнього і внутрішнього характеру. Позитивними ознаками конкурентного підходу є ефективне залучення і використання фінансових ресурсів банку, що в кінцевому підсумку вплине на прибутковість банку. Однак, розгляд фінансової безпеки банку виключно через призму конкурентних переваг, виключаючи при цьому системність дослідження на основі побудови єдності принципів, цілів, орієнтирів, критеріїв фінансової безпеки при одночасному врахуванні генерації та впливу загроз зовнішнього та внутрішнього характеру є дещо неповним та не дозволяє всебічно оцінити фінансову безпеку банку, оскільки виступає лише одним з критеріїв даного поняття.

Суть системного підходу полягає у тому, що при вирішенні питання щодо забезпечення фінансової безпеки банку, функціонування банку, діяльність працівників, а також вплив як внутрішніх, так і зовнішніх загроз розглядаються як система динамічна у комплексі її зв'язків з точки зору забезпечення стійкості та саморозвитку. На думку Н. Євченко, "фінансова безпека банку – це такий його фінансовий стан, який характеризується збалансованістю системи фінансових показників, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, що дозволяє своєчасно та в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання, забезпечує

ефективний розвиток банку в поточному та наступних періодах [40]. Функціональні характеристики фінансової безпеки банку в даному трактуванні відображені досить змістовно, однак ототоження фінансової безпеки банку з показниками його фінансового стану є дещо невірним. На нашу думку, дані показники доцільно використовувати для характеристики фінансової структури банку, в свою чергу фінансова безпека банку може бути визначена за допомогою комплексу даних – системи кількісних та якісних показників, що детально та всебічно характеризують фінансово-господарське становище банку, зокрема аналіз фінансової, інвестиційної та господарської діяльності банку, його становища на ринку, тощо.

Можемо стверджувати, на основі узагальнення поглядів науковців, визначивши основні переваги і недоліки підходів до розкриття сутності фінансової безпеки банку, найбільш науково-виваженим та обґрунтованим, таким, що часто використовується в сучасних умовах функціонування банків, є захисний підхід, згідно якого фінансова безпека банку визначається:

по-перше, як стан банку, за якого фінансова стійкість та фінансові інтереси установи захищені від деструктивних чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища;

по-друге, банк формує таку поведінку на ринку, яка б дозволила йому досягати поставлених статутних цілей і ефективно виконувати функції фінансової безпеки і в умовах постійної дії внутрішніх і зовнішніх загроз.

Як критерій ефективності безпеки банківської діяльності розглядається стабільність фінансового й економічного розвитку банку. При цьому метою дотримання безпеки банківської діяльності визнається виключення можливості заподіяння банку збитків або упущення вигоди, забезпечення ефективної діяльності банку та якісної реалізації ним операцій та угод. А серед завдань безпеки банківської діяльності можна визначити [31]:

- захист законних інтересів банку і його працівників;
- профілактика та попередження правопорушень і злочинних посягань на власність і персонал банку;

- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, проведення заходів щодо їх нейтралізації;
- оперативне реагування елементів структури банку на загрози, що виникають, та негативні тенденції розвитку зовнішніх і внутрішніх обставин;
- виявлення внутрішніх і зовнішніх причин і умов, які можуть сприяти заподіяння банку, його працівникам, клієнтам і акціонерам матеріальної та іншої шкоди, що заважає їх нормальній діяльності;
- виявлення та формування причин і умов, сприятливих для реалізації банком своїх основних інтересів;
- виховання та навчання персоналу з питань безпеки;
- послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців, спрямованих на підрив безпеки банку;
- збереження й ефективне використання фінансових, матеріальних і інформаційних ресурсів банку.

Водночас із неоднозначністю трактувань фінансової безпеки банків, сьогодні відсутні логічно завершені дослідження щодо її різновидів. При цьому практично не зустрічаються погляди на можливу диференціацію такої безпеки. Загалом, на думку сучасних науковців [51], слід виокремлювати такі різновиди фінансової безпеки банків (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 - Класифікація різновидів фінансової безпеки банків

Класифікаційна ознака	Різновиди
Мета	стратегічна, тактична
Статичність	функціонування, розвитку
Форма прояву	внутрішня, зовнішня
Ресурсно-функціональна спрямованість	ресурсоутворюючої складової функціонування банківського сектору, депозитна, кредитна, валютна, інфляційна, інвестиційна, боргова
Стан банківського рахунку	безпека в передкризовий період, безпека під час кризи, безпека в післякризовий період
Рівень достатності	достатня, недостатня, прийнятна, необхідна, гранична (порогова), надмірна
Реальність	дійсна, уявна
Стан безпеки	фактична, очікувана, потенційна
Рівень досягнення	базова, перехідна, підвищена

Джерело: складено на основі [7, 10, 24]

Значущість даної класифікації полягає в тому, що подібна диференціація різновидів фінансової безпеки банків дозволяє більш чітко виявити закономірності і певну специфіку їх формування, функціонування і розвитку та може використовуватись для визначення конкретних напрямів розбудови системи їх забезпечення і дотримання.

Таким чином, на основі проведеного дослідження під фінансовою безпекою банку розуміємо стан ефективного використання ресурсів, захищеності фінансових інтересів та фінансової стійкості за умов захисту від впливу загроз. Як було визначено, фінансова безпека банку є динамічною категорією, що видозмінюється під впливом низки факторів соціально-економічних, політичних, технологічних, конкурентних, тощо.

Тобто сутність фінансової безпеки банківської системи полягає у забезпеченні найефективнішого використання ресурсного потенціалу, створенні сприятливих умов для реалізації економічних інтересів банківських установ, попередженні внутрішніх і зовнішніх загроз банківській системі, створенні умов її стабільного й ефективного функціонування.

Основний напрям фінансової безпеки банків повинен орієнтуватися на підвищення економічної ефективності і мати своєю метою ріст обсягу та ефективності використання фінансових ресурсів. Однак має місце і низка слабких сторін, які є негативними чинниками в боротьбі за банківську безпеку.

1.2 Чинники та загрози фінансовій безпеці банків

Фінансова безпека банку може порушуватися внаслідок впливу різного роду загроз. Такими загрозами є наявні чи потенційно можливі явища або чинники, що створюють небезпеку для реалізації фінансових інтересів банку.

Взагалі загроза – це можливість того що відбудеться явище, наслідки якого призведуть до погіршення стану. Явища можна класифікувати в залежності від джерела потенційної небезпеки на три групи: природні (стихійні лиха чи інші

природні катаклізми), технологічні (пов'язані зі збоями в технологічному процесі), антропогенні (зумовлені злочинною чи недбалою діяльністю людини).

В контексті дослідження, загрози фінансовій безпеці банку – це будь-які явища чи дії, настання яких може нанести банку шкоду фінансового (збитки, недоотримання доходів, втрата капіталу, пошкодження майна та ін.) й нефінансового (втрата довіри, зниження кредитного рейтингу, втрата клієнтів, контрагентів та ключових співробітників та ін.) характеру, сукупна дія яких може призвести до банкрутства банку [32]. Специфіка загроз фінансовій безпеці банку у тому, що ці явища можуть бути як реальними, що реалізуються з певною вірогідністю, тобто стають ризиком і можуть бути кількісно оцінені, так і потенційними, що не відбуваються в дійсності (наприклад: чутки про злиття, введення державного нагляду до банку або новий жорсткий законопроект), але провокують паніку, коливання на ринку капіталів і призводять до тих самих негативних наслідків, що й реальні. Таким чином виявляється ефект іраціональних очікувань, що є наслідком зменшення довіри до банку.

Основними, життєво важливими інтересами банків є придбання, нагромадження та розподіл коштів відповідно до встановлених цілей [90]. Усі інші сфери діяльності банків мають підпорядкований характер і впливають із основної мети – отримання прибутку. Діяльність банку в контексті отримання прибутку вважається безпечною, якщо власне банк та його клієнти захищені від загрози можливих збитків. У банківській практиці такі загрози прийнято називати ризиками.

Таким чином, факт отримання прибутку відносно захищеності банків необхідно розглядати як оптимальне співвідношення рівня загроз (ризиків) та прибутковості банківської діяльності. Подібний стан досягається за умови своєчасного виявлення існуючих видів і чинників ризику банківської діяльності, їх кваліфікованої оцінки та ефективного управління ними [53].

Розглядаючи питання ризиків, що притаманні банківській діяльності, більшість авторів визначають їхній безпосередній зв'язок із безпекою як окремої банківської установи, так і всієї банківської системи. З одного боку, збільшення

ризикованості господарської діяльності приводить до зниження рівня фінансової безпеки об'єкта господарювання, а з іншого – надмірне уникання ризику провокує зниження ділової активності, що також робить його уразливим на фоні більш активних учасників конкурентного ринку. Таким чином, фінансова безпека банку в цілому залежить не від кількості економічних ризиків, а від правильної політики прийняття управлінських рішень у змінних умовах сучасного ринку.

Побудова ефективної системи забезпечення фінансової безпеки банків передбачає чітку структурування функцій, що виконуються, розподіл сфер відповідальності між центрами керування та побудову відлагодженої мережі прямого та зворотного зв'язку між ними. Логіко-функціональна схема дії системи попереднього розпізнання, ідентифікації потенційних загроз та усунення ризиків фінансової безпеки банків відображена на рисунку 1.2 [32].

Сьогодні відсутнє єдине бачення сутності і класифікації загроз фінансовій безпеці окремих банків і банківського сектору економіки загалом.

Наприклад, А.Р. Алавердов класифікує загрози безпеці банку за ознаками: цільової спрямованості (загроза розголошення конфіденційної інформації, майну і персоналу банку), джерела (з боку конкурентів, кримінальних структур і окремих зловмисників, нелояльних співробітників банку), економічного характеру (загрози майнового і немайнового характеру), імовірності практичної реалізації (потенційні, що реалізуються, реалізовані) [1]. Втім, такий перелік класифікаційних ознак і різновидів загроз носить обмежений характер і не відбиває повною мірою наявні і потенційні загрози фінансовій безпеці банків.

В. Аленін в основу пропонованої класифікації загроз фінансовій безпеці банківського сектору (в яку він вводить прямі і опосередковані, первинні і вторинні, довго- і короткострокові, приховані і явні) закладає не лише їх розподіл за групами залежно від різних ознак, але й підпорядкованість цих груп за їх значущістю для розвитку економіки. Такий підхід дозволяє виокремити загрози, що мають найбільшу небезпеку для будь-якої економічної системи. До них належать глобальні чи загальнонаціональні, прямі, первинні, приховані,

довгострокові загрози, що мають реальний характер. Ранжирування загроз має велике практичне значення для суб'єктів економічної (а відтак, і фінансової) безпеки і органів управління [2].

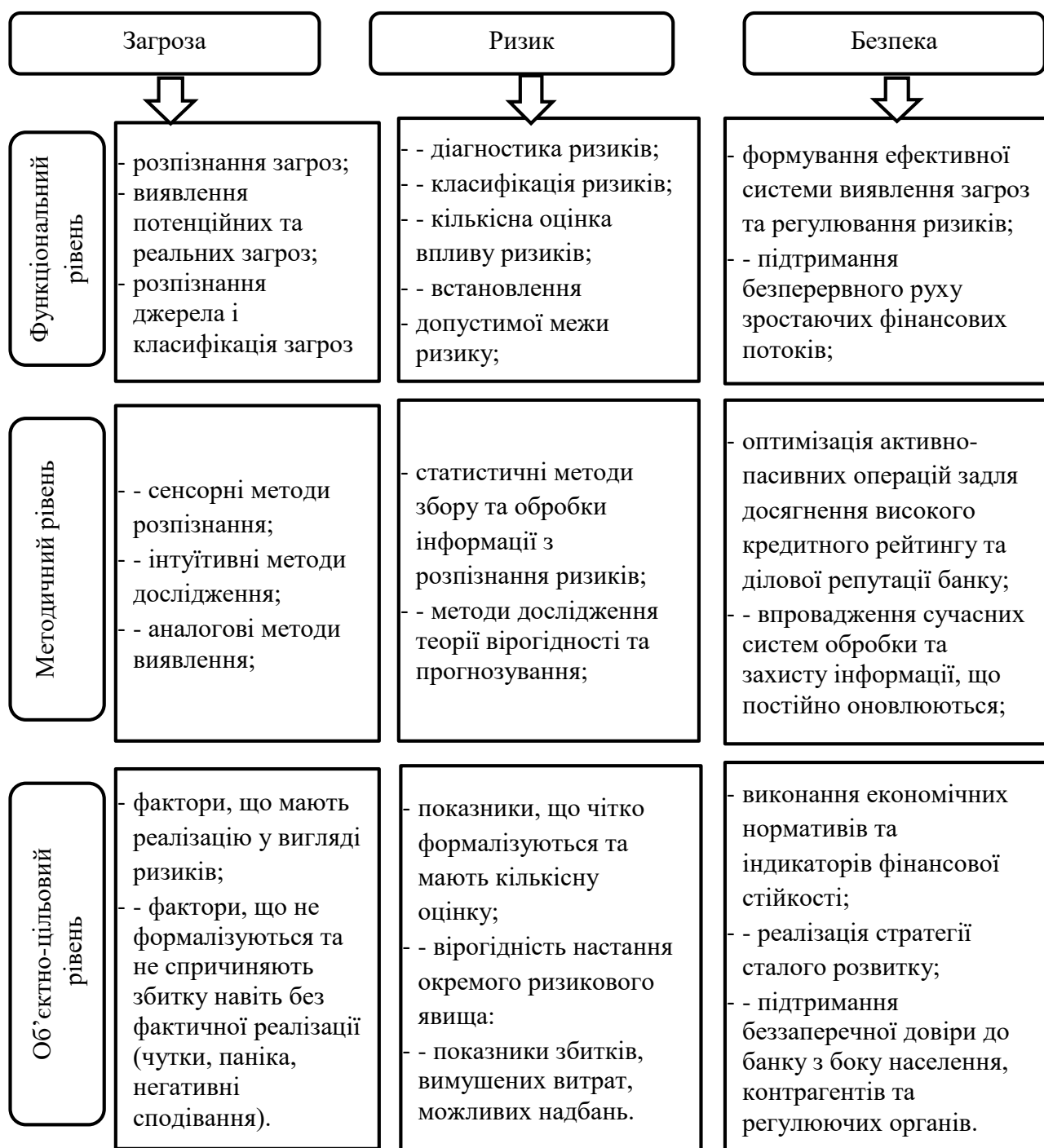

Рис. 1.1 - Логіко-функціональна схема дії системи ідентифікації потенційних загроз та усунення ризиків фінансової безпеки банків

Джерело: складено на основі [2, 56, 79, 95]

Цей дослідник пропонує класифікацію загроз фінансовій безпеці банківського сектору доповнити ще однією групою: загрози загальні і загрози специфічні (залежно від того, чи відносяться вони до всієї економіки загалом чи до окремих її сфер, тобто за ознакою «ступінь охоплення сфер економіки»). При цьому він зазначає, що якщо загрози фінансовій безпеці країни пов'язані в основному з дією внутрішніх чинників, то фінансова безпека банківського сектору зумовлена, головним чином, зовнішніми, а не внутрішніми причинами. На наш погляд, з цим важко погодитись, оскільки попри всю значущість зовнішніх загроз, специфіка саме банківської діяльності, функціонування банківського сектору національної економіки зумовлюється безліччю внутрішніх (часом дуже небезпечних) чинників. При чому за сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури внутрішні загрози фінансовій безпеці банків в їх загальній сукупності превалюватимуть над зовнішніми.

О. А. Козловський визначає такі основні групи потенційно небезпечних явищ, що негативно впливають на банківську діяльність і її фінансову безпеку [56]:

- 1) загрози, зумовлені негативними процесами, пов'язаними з трансформацією економічної, політичної і соціальної сфер;
- 2) загрози, зумовлені інституціональними проблемами і несприятливою ринковою кон'юнктурою;
- 3) загрози, пов'язані з порушеннями банківської дисципліни, етики і порядку ведення банківської діяльності;
- 4) загрози, пов'язані з криміналізацією національної економіки загалом і банківського сектору зокрема.

Однак, на наш погляд, за такого підходу поза увагою залишаються такі важливі загрози саме фінансового характеру, як, насамперед, загрози фінансовому стану банку, його фінансовій стійкості і фінансовій стабільності: ресурсна залежність, недокапіталізованість, наявні і потенційно можливі деформації в формуванні активів і пасивів банків, недостатня платоспроможність, ліквідність і рентабельність.

Н. Наточеева зазначає, що найнебезпечнішими загрозами фінансовій безпеці банків в розпал кризи були [79]: загроза втрати ліквідності; загроза фінансових втрат, пов'язаних з кредитуванням; загроза негативної переоцінки цінних паперів і загроза валютних втрат.

І.М. Крупка наголошує, що зміни внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності банківського сектору зумовлюють появу різноманітних загроз, які, зазвичай, мають фінансово-економічний характер. Ці загрози виникають внаслідок недостатньої адаптації банківського сектору до постійних змін умов ринку; загальної неплатоспроможності суб'єктів господарювання; зростання злочинності; споживчого менталітету громадян; недостатнього правового регулювання банківської діяльності або професійного рівня частини керівного складу і працівників банків. При цьому він вважає, що нестабільність фінансового стану значної кількості вітчизняних банків є чи не основною загрозою фінансовій безпеці банківського сектору [64, с.170-171].

Як зазначають О.А. Кириченко і В.Д. Кудрицький існує загроза, яку несе в собі збільшення частки іноземного капіталу в банківському секторі України: таке збільшення призводить до різкого зростання зовнішніх зобов'язань, що в умовах нестабільності курсу є вкрай небажаним. Від'ємна зовнішня фінансова позиція українських банків свідчить про ризики для капіталу, за рахунок якого такий дефіцит може перекриватися. Для деяких банків капітал може стати від'ємним, що автоматично означає їх банкрутство [50, с.163]. Однак, такий підхід є дещо однозначним, оскільки не враховує наявність і позитивного впливу (часом доволі значного) зростання частки іноземного капіталу в банківському секторі національної економіки.

Зарубіжні дослідники до найбільшої загрози банківському сектору відносять і такі негативні явища, як: низьку якість капіталів банків; ризикову кредитну політику; недосконалу систему страхування депозитів; недостатню ліквідність банківських активів; низький рівень кредитоспроможності підприємств реального сектору економіки; невідповідність діяльності банківських установ міжнародним стандартам [79, 116].

Білоруський вчений А. Бриштелев серед найхарактерніших для банківського сектору загроз виокремлює: низьку якість капіталу; ризиковану кредитну політику; недовіру банківського нагляду; недостатній рівень гарантування депозитів; низьку ліквідність банківських активів; низьку кредитоспроможність підприємств реального сектору економіки; рівень іноземного капіталу; банківську кризу; надлишкову диверсифікацію і експансію банків; надто швидке зростання зобов'язань [14].

Вітчизняні вчені, зокрема, М.М. Єрмошенко до основних загроз фінансовій безпеці банківського сектору, зокрема, відносить: його недостатню капіталізацію; тінізацію й криміналізацію його функціонування; неналежні нормативно-правову регламентацію і контроль регулятора за діяльністю банків; відсутність довіри до останніх населення й юридичних осіб; платіжну кризу [44, с.212-216].

Водночас, на наш погляд, вищезазначені дослідники не враховують наявність таких значущих загроз фінансовій безпеці банків, як: недостатньо відпрацьована система рефінансування центробанком банків другого рівня; недосконала організація контролю банківськими установами ризиків і дохідності кредитних і інвестиційних портфелів; надлишкова ліквідність (оскільки зумовлює зниження відсоткових ставок, темпів зростання депозитів, витиснення внутрішніх джерел фондування, збільшення кредитування ризикованих позичальників) [115]; загрози з боку сегменту небанківських фінансових установ.

Тож, в економічній літературі зустрічаються різні класифікації загроз фінансовій безпеці банків, які містять різні критеріальні підходи й рівень деталізації. Наприклад, Р. Вовченко в цьому плані послуговується такими новими класифікаційними ознаками, як специфіка функціонування банківського сектору, ступінь впливу, ступінь виявлення, очікуваність, що дозволяє більш обґрунтовано підійти до реалізації заходів з її забезпечення [23, с.6]. Натомість Ю. Ніколаєнко пропонує такі нові класифікаційні ознаки, як джерела і вірогідність виникнення, суб'єкти і об'єкти загрози, можливість прогнозування,

види фінансової діяльності, тривалість, масштаби прояву, обсяги і форми збитків, можливість управління, сфера виникнення, рівень суб'єктивізму, кількість об'єктів впливу, рівень загальноекономічного впливу, системність, форма прояву, що створює передумови для своєчасного виявлення та запобігання появам загроз, а за їх генерації – аналізу впливу на стабільність функціонування в процесі забезпечення фінансової безпеки банків [80].

На думку Дубровіна О.М. [37] для досягнення комплексності дослідження і вжиття дієвих заходів з попередження і мінімізації негативних наслідків загрози фінансової безпеки банків мають класифікуватись і за такими ознаками, як характер, джерело, імовірність реалізації, рівень поширеності, усвідомленість.

Відтак, узагальнена класифікація загроз фінансовій безпеці банків може виглядати таким чином (табл. 1.4).

Хоч фінансова безпека банку може порушуватися внаслідок впливу різного роду загроз, проте найбільш характерні загрози фінансовій безпеці банку традиційно поділяються на дві групи – зовнішні і внутрішні загрози.

До зовнішніх належать загрози, що містять фактори, які є результатом впливу зовнішнього середовища на банк, зокрема діяльність держави, економічна кон'юнктура у країні та світі, конкуренти та ін. До внутрішніх загроз належать фактори, які або безпосередньо генеруються банком, або є частиною його внутрішнього середовища [43, с. 11].

До внутрішніх загроз слід відносити: недосконалість організації системи фінансового менеджменту в банку; неефективність проведення основних банківських операцій; недотримання банком показників ліквідності; зловживання і некомпетентність службовців банку (шахрайство у сфері бухгалтерського обліку, фальсифікація витрат, привласнення доходів тощо); слабкість маркетингової політики банку; неефективна система фінансового моніторингу в банку; наявність каналів витоку інформації з банку; низький рівень капіталізації банків; низький рівень залучення іноземної валюти і готівки в національній валюті, що є в населення, тощо.

Таблиця 1.4 – Узагальнена класифікація загроз фінансовій безпеці банків

Класифікаційні ознаки	Різновиди загроз
Форма прояву	зовнішні, внутрішні
Зумовленість	зумовлені негативними процесами, пов'язаними з трансформацією економічної, політичної і соціальної сфер; викликані інституційними проблемами і несприятливою ринковою кон'юктурою; пов'язані з порушеннями банківської дисципліни, етики і порядку ведення банківської діяльності; зумовлені криміналізацією економіки загалом і банківського сектору зокрема
Час впливу	постійні, тимчасові
Специфіка функціонування банку	базові, випадкові, конкурентні, дезінтермедіаційні
Ступінь впливу	що спричинили зміни у функціонуванні банку, що не спричинили такі зміни
Ступінь виявлення	виявлені, латентні
Очікуваність	прогнозовані, неочікувані
Віддаленість у часі	безпосередні, близькі, віддалені
Особливість прояву	загальні, специфічні (одиночні)
Ступінь небезпеки	особливо небезпечні, небезпечні, підвищені, близькі до межі, надлишкові
Тривалість прояву	довгострокові, середньострокові, короткострокові; поточні; тимчасові, постійні
Стадія	виникаючі, затухаючі; ті, що розвиваються; ті, що загострюються
Значущість	найбільш суттєві, суттєві, малосуттєві, несуттєві
Спрямування	прямі, непрямі
Характер	майнові, немайнові, загрози порядку функціонування, операційній/позаопераційній діяльності
Джерело	загрози від конкурентів, держави, регулятора, клієнтів/контрагентів, кримінальних структур, шахраїв; власників, топ-менеджменту і персоналу банківських установ
Імовірність реалізації	високоймовірні, низько ймовірні; реалізовані; ті, що реалізуються; потенційні
Рівень поширеності	поширені, локальні
Усвідомленість	усвідомлені, неусвідомлені

Джерело: складено за [25, 35, 84, 115]

Таким чином, можна виділити такі групи внутрішніх загроз впливу на фінансову безпеку банків: фінансово-економічні, комерційні, інформаційно-технологічні, організаційно-кадрові (табл. 1.5).

Зовнішніми загрозами фінансовій безпеці банків є: несприятливі макроекономічні умови, ринкові ризики і глобальні банківські кризи; відсутність стабільності податкової, кредитної та страхової політики; низький рівень довіри

до банків; конкуренція в банківському середовищі; недостатня фінансова стійкість банківського сектору; недосконалість банківського нагляду і регулювання, у тому числі механізму використання монетарних інструментів; високий ступінь залежності банків від зовнішніх джерел фінансування; значні коливання курсу національної валюти відносно інших валют (інфляція, дефляція); відкритість (доступність) міжбанківського ринку; волатильність цін на енергоресурси; політична і геополітична нестабільність; негативні зміни процентних ставок (наприклад, облікової ставки тощо); високий рівень проблемності активів; можливість знецінення майна, що перебуває як забезпечення за кредитними операціями банків (зокрема, через падіння цін на ринку нерухомості, кризу окремих галузей економіки тощо); участь банківської системи в тіньовій діяльності та її криміналізація; недостатнє законодавче врегулювання банківської діяльності; недостатній контроль за діяльністю комерційних банків з боку Національного банку України тощо [21, 70].

Таблиця 1.5 – Внутрішні загрози фінансовій безпеці банків

	Внутрішні чинники впливу на фінансову безпеку	Загрози (можливість прояву)
1	2	3
Комерційні	Конкурентна позиція банку на ринку; відносини з банками-контрагентами та банками-конкурентами; частка ринку, освоєна банком; темп зростання дохідності активів банку порівняно з середнім темпом зростання активів по групі, до якої належить банк	Неправильне ціноутворення на банківські продукти та послуги; недобросовісні дії контрагентів і партнерів в процесі взаємодії та встановлення договірних відносин; недобросовісна конкуренція
Інформаційно-технологічні	Наявність високотехнологічного програмного забезпечення, надійної системи захисту конфіденційної інформації та дотримання банківської таємниці	Недостатність або викривлення інформаційно-аналітичного забезпечення; несанкціоноване використання банківських технологій працівниками банку в особистих цілях
Організаційно-кадрові	Організаційна структура банку, яка включає всі його підрозділи та взаємозв'язки підрозділів між собою; рівень освіти та компетентності банківського персоналу; методи прийняття управлінських рішень із забезпечення фінансової безпеки	Добір недобросовісного та некомпетентного персоналу; втрата корпоративного управління; шахрайські дії і махінації з фінансовими ресурсами банку; використання конфіденційної банківської інформації працівниками в особистих цілях

Продовження таблиці 1.5

1	2	3
Фінансово-економічні	<p>1. Щодо кредитної діяльності: управління кредитним портфелем на основі репрезентативних даних аналізу поточної ситуації в умовах нестабільності зовнішнього середовища; сегментарна диверсифікація активів; система об'єктивної оцінки кредитоспроможності позичальника; наявність високоліквідного заставного майна; наявність та розвиненість клієнтської бази.</p> <p>2. Щодо депозитної діяльності: співвідношення дорогих і дешевих депозитних ресурсів підтримується на такому рівні, щоб відповідна рентабельність банківської установи та ліквідність балансу були забезпечені; використання засобів та шляхів зменшення процентних витрат за депозитними ресурсами; взаємоузгодженість та оптимізація кредитних та депозитних операцій за сумами та термінами розміщення та погашення зобов'язань.</p> <p>3. Щодо інвестиційної діяльності: диверсифікація джерел інвестування; оптимальне співвідношення ризику і прибутковості інвестиційного портфеля; гнучке управління інвестиційним портфелем.</p> <p>4. Щодо розрахунково-касових операцій: своєчасне оприбуткування та видача готівки з каси клієнтам та проведення безготівкових операцій; дотримання законодавчих вимог щодо проведення РКО; документарне оформлення касових операцій відповідно до законодавче встановлених вимог.</p> <p>5. Щодо валютних операцій: збалансування активів та пасивів за видами валют; розроблення оптимальних тарифів з обслуговування рахунків в іноземній валюті; обґрунтування доцільності проведення валютних операцій.</p>	<p>1. Щодо кредитних операцій: необґрунтоване зростання кредитного портфеля, як наслідок зростання обсягів резервів; необґрунтована пролонгація кредитної заборгованості позичальника; надмірна концентрація кредитних операцій в одному сегменті ринку; низька якість оцінки кредитоспроможності позичальника; недостатній обсяг заставного майна чи його низька вартість.</p> <p>2. Щодо депозитної діяльності: незбалансована ліквідність; низький рівень економічної ефективності депозитної політики; прорахунки при визначенні ціни депозитних продуктів.</p> <p>3. Щодо інвестиційної діяльності: неефективне управління інвестиційним портфелем банку; інвестування в цінні папери ненадійного емітента; купівля фіктивних цінних паперів.</p> <p>4. Щодо розрахунково-касових операцій: списання коштів з рахунку клієнта за втраченими чи підробленими платіжними інструментами; несвоєчасне відображення касових операцій в бухгалтерському обліку та недотримання вимоги щодо термінів проведення безготівкових операцій; неповне або несвоєчасне оприбуткування на рахунки клієнтів готівки, яка надійшла до каси банку.</p> <p>5. Щодо валютних операцій: загроза перевищення активами пасивів в однорідних валютах (довга валютна позиція); крадіжка валютних переказів; махінації з перерахунком валютного курсу; купівля валюти на міжбанку під фіктивні експортно-імпортні договори</p>

Джерело: складено на основі [9, 12, 48, 84]

У таблиці 1.6 згруповано зовнішні загрози, що впливають на процес забезпечення фінансової безпеки банків, які об'єднано в такі групи: соціально-економічні, політико-правові, технологічні.

Таблиця 1.6 – Зовнішні загрози фінансовій безпеці банків

	Зовнішні чинники впливу на фінансову безпеку	Загрози (можливість прояву)
1	2	3
Політико-правові	Конкурентне середовище та методи конкурентної боротьби в банківському бізнесі; державне регулювання руху фінансових потоків банків; імплементация вимог Базельського комітету в національне законодавство; стабільність політичної ситуації на території країни; якісна та стабільна законодавча база регулювання банківської діяльності.	Використання методів недобросовісної конкуренції, підкуп державних службовців; виведення капіталу в офшорні зони; обмеження державою виходу на міжнародні ринки капіталу; використання банківських установ для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом; нездатність виконання міжнародних стандартів банківського нагляду та регулювання; ескалація воєнних конфліктів; розпорошеність і мінливість законодавчої бази.
Технологічні	Високий рівень розвитку технологій та розробка власного технічного та програмного забезпечення; достатній рівень надійності та технічного захисту комп'ютерів, програмного забезпечення	Втрата науково-технічного потенціалу, позицій на ключових напрямках науково-технічного прогресу щодо розроблення передових банківських технологій, програмного забезпечення; розкрадання, шахрайські дії в банківській діяльності з використанням комп'ютерних мереж, Інтернет та ЕОМ конкурентами, зловмисниками
Соціально-економічні	Сприятлива фаза розвитку національної економіки для збільшення доходів; великий обсяг ВВП та ВВП на душу населення; сприятливий інвестиційний клімат; достатній обсяг прямих іноземних інвестицій; низький рівень інфляції; високий рівень довіри до банківського сектору; стабільність грошово-кредитної та податкової політики; високий ступінь економічної свободи; сприятлива кон'юнктура міжбанківського кредитного ринку	Збільшення розриву в доходах громадян всередині країни, як наслідок: нестача заощаджень для розміщення на депозитах через низький рівень доходів населення; дострокове вилучення депозитів через низький рівень доходів населення; неможливість повернути виданий кредит; непередбачувана та нестабільна грошово-кредитна політика держави; надмірний податковий тиск; зниження кредитного рейтингу країни (кредитний рейтинг банку не може бути вищим від суверенного рейтингу країни)

Джерело: складено на основі [4, 9, 12]

Слід зазначити, що найбільшу небезпеку, здебільшого, становлять зовнішні загрози, які не піддаються виявленню і прогнозуванню. Водночас усунення внутрішніх загроз належить до компетенції органів управління банком.

Отже, найбільш характерними загрозами фінансовій безпеці банку є зовнішні (містять фактори, які є результатом впливу зовнішнього середовища на банк) і внутрішні (фактори, які або безпосередньо генеруються банком, або є частиною його внутрішнього середовища) загрози. Розроблення дієвого механізму підвищення рівня фінансової безпеки банків має базуватися на оцінці загроз цій безпеці. Від адекватної оцінки наявного рівня банківської безпеки багато в чому залежать повнота, своєчасність і результативність управлінських заходів із ліквідації, попередження і запобігання наявним і потенційним загрозам у банківській сфері.

1.3 Формування механізму забезпечення фінансової безпеки банків

У «Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» зазначено, що в умовах випереджувальних темпів розвитку банківського сектору в докризовий період відбувалося поступове накопичення дисбалансів внаслідок орієнтації банків на швидке отримання прибутків та збільшення частки такого сектору на ринку капіталу без проведення адекватної оцінки ризиків, що збільшило частку споживчих кредитів у балансах банків [60]. Уникнути кризових явищ у банківській сфері можливо шляхом проведення політики, спрямованої на стимулювання банківського сектору до спрямування кредитних коштів насамперед на розвиток реального сектору економіки за визначеними Програмою економічних реформ пріоритетними напрямками, удосконалення механізму здійснення нагляду за банківським сектором та посилення ризик-менеджменту в банках. Одним із пріоритетних напрямів є формування механізму забезпечення безпеки банківської діяльності.

Поняття “механізм” варто розуміти як “спосіб функціонування певної системи, тобто реалізації функцій її окремих елементів” [21]. Механізм забезпечення фінансової безпеки банку характеризує збалансованість і стійкість до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, визначає рівень здатності досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку банку.

До функцій механізму забезпечення фінансової безпеки банків належать [108]:

- визначення потенційних проблем – до їх складу входять такі параметри, як ідентифікація проблеми, оцінка її масштабів, визначення факторів, які призвели до виникнення проблеми і можуть погіршити ситуацію;
- усунення проблем – вибір необхідних важелів впливу на проблему, а також визначення методів її усунення;
- контроль результативності – аналіз ефективності здійснених заходів і повторна перевірка на наявність даної проблеми;
- забезпечення ефективного фінансового управління – здійснюється шляхом використання відповідного фінансового інструментарію та специфічних методів фінансового управління.

Реалізація функцій механізму забезпечення фінансової безпеки банківської установи вимагає її раціональної організації у вигляді сукупності економічних методів, принципів, функцій, завдань, важелів та інструментів впливу на стан та розвиток банку, зі складними, багаторівневими та ієрархічними елементами у вигляді певних підсистем.

Тож до основних складових механізму забезпечення фінансової безпеки банку слід віднести три блоки (рис. 1.2):

- 1) інформаційно-організаційний блок, що містить елементи механізму забезпечення фінансової безпеки банку, до яких належать принципи, функції, методи, важелі та інструменти забезпечення фінансової безпеки банку; системи забезпечення, яка складається з нормативно-правової, інформаційно-аналітичної, технологічної, технічної, кадрової підсистем забезпечення;

Рис. 1.2 – Основні складові механізму забезпечення фінансової безпеки банків

Джерело: складено на основі [68, 71, 99]

2) функціонально-аналітичний блок, що дає змогу згрупувати елементи, призначені для діагностування фінансової безпеки банку, оцінювання управління безпекою, проведення на підставі отриманих даних ідентифікації ризиків та загроз; для нейтралізації останніх слід здійснювати формування концепції стратегічного управління фінансовою безпекою банку, а також

проводити обґрунтування вибраної стратегії та аналіз щодо її реалізації в системі управління фінансовою безпекою банку;

3) контрольно-моніторинговий блок, що відповідає за контроль та моніторинг процесу реалізації стратегії забезпечення фінансової безпеки банку, її коригування на основі оцінювання ефективності стратегії забезпечення фінансової безпеки банку; при цьому особливу увагу слід звернути на моніторинг процесу реалізації стратегії.

Суб'єкти механізму забезпечення фінансової безпеки банку поділяються на зовнішні та внутрішні: зовнішні - центральний банк, органи державної влади, фонд гарантування вкладів фізичних осіб, клієнти, контрагенти; внутрішні - власники банку, топ-менеджери та банківський персонал. Основними серед них є керівництво банку та служба фінансової безпеки.

Об'єктом є фінансова діяльність банку в цілому та її окремі елементи (прибуток, фінансові ресурси, грошові потоки, доходи і витрати, фінансовий потенціал, валютні цінності тощо).

Формування механізму забезпечення фінансової безпеки банку і його успішне функціонування повинно базуватися на методологічних основах теорії безпеки. В результаті цього в першу чергу варто зупинитися на:

- меті забезпечення фінансової безпеки банку;
- завданнях, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети;
- основних функціях механізму забезпечення фінансової безпеки банку;
- принципах функціонування даного механізму.

Метою механізму забезпечення фінансової безпеки банку є досягнення фінансової стійкості банку та захист його фінансових інтересів від дії зовнішніх і внутрішніх загроз та фінансових ризиків для забезпечення ефективного розвитку в поточному та довгостроковому періоді. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати цілий комплекс завдань, найважливішими з яких можна визначити [11]:

- ідентифікацію ризиків і пов'язаним з ними потенційних небезпек;
- визначення індикаторів фінансової безпеки банку;

- впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
- розробку заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки банку, як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах;
- контроль за виконанням запланованих заходів;
- аналіз виконання заходів, їх оцінка корегування;
- ідентифікацію загроз банку і корегування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку [37].

Механізм забезпечення фінансової безпеки банку повинен виконувати чітко визначені функції, основними з яких є: прогнозування, виявлення та запобігання різного роду небезпек і загроз; забезпечення захищеності діяльності банку і його персоналу, збереження його майна, створення сприятливого конкурентного середовища, ліквідація наслідків нанесених збитків, тощо.

На основі аналізу фахової економічної літератури [4, 19, 34, 40], було визначено основні принципи забезпечення фінансової безпеки банку, які відображують філософію, об'єктивні закони і закономірності процесу забезпечення фінансової безпеки банку: системність, своєчасність, правомірність, безперервність, економічна доцільність, плановість, взаємодія, компетентність.

Системність фінансової безпеки банку має забезпечуватися через певну впорядкованість заходів безпеки, формування відповідного алгоритму їх застосування, базуватися на єдиних технологіях забезпечення безпеки та централізованому управлінні ними. У свою чергу, комплексний підхід в фінансовій безпеці банку реалізується через застосування заходів фінансового-правового, інформаційного, соціально-психологічного, технічного та іншого характеру, а також використанням можливостей усіх структур банку [38].

Своєчасність механізму забезпечення фінансової безпеки банку присутня, коли вона побудована так, щоб за допомогою наявного механізму на ранніх стадіях можна було виявляти різноманітні деструктивні чинники, приймати заходи по запобіганню їх шкідливій дії і нанесенню збитку банку. Реалізація

даного принципу економічно значно вигідніше, ніж усунення отриманого збитку.

Всі дії із забезпечення фінансової безпеки банку повинні бути правомірними і базуватися на чинному законодавстві і не суперечити йому.

Безперервність означає, що механізм забезпечення фінансової безпеки банку повинен постійно діяти, захищаючи інтереси установи в умовах ризику і протидії зловмисникам.

Механізм забезпечення фінансової безпеки банку має бути побудований так, щоб витрати на її забезпечення були економічно доцільними, оптимальними і не перевищували рівень, при якому втрачається економічний сенс його використання, тобто він повинен бути економічним.

Принцип плановості вносить організованість у функціонування системи безпеки, вимагаючи від кожного учасника процесу діяти логічно та послідовно, строго виконувати покладені на нього обов'язки і вирішувати завдання, що стоять перед ним. Діяльність із забезпечення фінансової безпеки організовується на основі єдиного задуму, викладеного в комплексній програмі і конкретних планах з окремих напрямів і підвидів безпеки.

Для забезпечення фінансової безпеки банку необхідно, щоб зусилля залучених до цього процесу осіб, підрозділів, служб були скоординовані. Всі суб'єкти – учасники даного процесу – повинні взаємодіяти один з одним. Від узгодженості дій всіх учасників процесу залежить успіх справи, кінцевий результат і досягнення поставленої мети. Принцип взаємодії передбачає також встановлення тісних ділових контактів і узгодження дій із зовнішніми організаціями (правоохоронними органами, органами державної влади та недержавними органами безпеки), здатними надати необхідне сприяння в забезпеченні фінансової безпеки банку [72].

Компетентність у механізмі забезпечення фінансової безпеки банку є не другорядним, а одним із визначальних принципів. В результаті навмисних дій зловмисників, недобросовісної конкуренції, ухвалення ризикованих рішень працівниками банку, установі може бути завдано суттєвих збитків. Тому

питаннями забезпечення фінансової безпеки банку повинні займатися професіонали, що глибоко знають суть проблеми, уміють своєчасно оцінити ситуацію та прийняти правильне рішення.

Дані принципи між собою взаємопов'язані, тому недотримання хоча б якогось з них негативно вплине на ефективність функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки банку. Проте, можливе уточнення їх переліку, враховуючи складні умови діяльності банків та фінансовому ринку України.

Однією зі складових механізму забезпечення фінансової безпеки банку є система його забезпечення. На основі аналізу фахової економічної літератури, пропонуємо виділяти наступні підсистеми забезпечення механізму (таблиця 1.7).

Таблиця 1.7 - Система забезпечення інформаційно-організаційного блоку механізму забезпечення фінансової безпеки банку

Підсистеми забезпечення механізму	Характеристика
Фінансове забезпечення	зовнішні та внутрішні джерела формування фінансових ресурсів для задоволення потреб банку
Нормативно-правове забезпечення	сукупність нормативно-правових актів, що регулюють фінансову діяльність банку
Інформаційно-аналітичне забезпечення	сукупність зовнішніх та внутрішніх інформаційних потоків, необхідних для здійснення аналізу, планування і підготовки ефективних управлінських рішень
Методичне забезпечення	система аналітичних прийомів та способів оцінки рівня фінансової безпеки банку, з урахуванням внутрішніх взаємозв'язків та взаємозалежностей між складовими фінансової безпеки
Кадрове забезпечення	персонал, необхідний для забезпечення управління фінансовою безпекою банку
Техніко-технологічне забезпечення	комплекс програмно-технічних засобів, що сприяють управлінню фінансовою безпекою банку

Джерело: складено на основі [11, 25]

Процес забезпечення фінансової безпеки банку вимагає здійснення інформаційно-аналітичної роботи, результати якої є необхідною умовою для впровадження моніторингу, оцінки рівня та аналізу факторів, що впливають на рівень його фінансової безпеки. Функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення є обов'язковим для правильної та оперативної оцінки рівня фінансової безпеки банку, прогнозування можливих внутрішніх та

зовнішніх загроз, дотримання достатності фінансових ресурсів для своєчасного виконання зобов'язань [21].

Алгоритм реалізації функціонально-аналітичного блоку механізму забезпечення фінансової безпеки банку може бути представлений чотирма етапами [11]:

1. Стратегічний аналіз ринкового середовища та середовища банку, що включає аналіз макросередовища та безпосереднього середовища функціонування банку, визначення конкурентної позиції банку у зовнішньому середовищі; вибір чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, що істотно впливають та фінансову безпеку та їх оцінювання; формування завдань забезпечення фінансової безпеки банку на основі безперервного відстеження впливу загроз зовнішнього і внутрішнього середовища на фінансову безпеку банку; розроблення інтегрального показника оцінки рівня фінансової безпеки банку.

2. Встановлення допустимих критеріїв управління фінансовою безпекою, а саме: аналіз інформаційних потоків, визначення критерії оцінки рівня фінансової безпеки банку, аналіз поточного стану фінансової безпеки банку, ідентифікація “проблемних ділянок” забезпечення фінансової безпеки банку, оцінка індикаторів зниження та підвищення рівня фінансової безпеки банку.

3. Розроблення та вибір стратегії забезпечення фінансової безпеки банку включає формування комплексу заходів щодо забезпечення фінансової безпеки банку, розроблення стратегії забезпечення фінансової безпеки банку, забезпечення її виконання, визначення адекватності розробленої стратегії середовищу функціонування банку, контроль та оцінка якості обраної стратегії.

4. Реалізація відповідних заходів та оцінка рівня та елементів управління фінансовою безпекою банку. На даному етапі актуальним є зростання надійності банківської установи, підвищення якості банківського обслуговування, утримання ризикованості активних операцій на допустимому рівні, можливість розробки та надання новітніх банківських послуг, посилення конкурентоспроможності банку на ринку та дотримання вимог НБУ.

Контрольно-моніторинговий блок механізму забезпечення фінансової безпеки банків включає регулювання, контроль та коригування. На цьому етапі корегується комплекс заходів щодо управління фінансовою безпекою банку залежно від умов функціонування для досягнення бажаної ефективності. Щодо контролю, то основна його мета – виявлення відхилень отриманих показників від запланованих та вжиття заходів для покращення становища. У межах системи фінансової безпеки банку здійснюють два види контролю: поточний, який відбувається відповідно до фактичних результатів, поставлених завданнями; та підсумковий, що забезпечує оцінку ефективності вжитих заходів для забезпечення фінансової безпеки [68]. Результатом контролю за фінансовою безпекою банку є формування висновків про стан фінансової безпеки банку й рекомендацій щодо ефективного її забезпечення. Ці висновки враховують під час корегування цілей і завдань управління фінансовою безпекою банку.

Потрібно зазначити, що механізм забезпечення фінансової безпеки банку багатогранний та складний процес, головна умова функціонування якого – своєчасність виявлення й усунення загроз фінансовій безпеці банку. Ефективна взаємодія всіх елементів механізму управління фінансовою безпекою банку дасть змогу досягти запланованих результатів банківської діяльності за умов економічної нестабільності. Для кожного банку важливе виконання узгоджених й обґрунтованих дій, спрямованих на підтримку належного рівня фінансової безпеки, оскільки фінансова безпека – це важливий інструмент для досягнення його комерційної мети.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ В УКРАЇНІ

2.1 Діагностика фінансової безпеки банків в Україні

Вітчизняний банківський сектор все ще перебуває на стадії структурної адаптації, характеризується фрагментарністю і вкрай нерівномірним територіальним розміщенням. На забезпечення фінансової безпеки банків в Україні, безумовно, впливає стан нормативно-правової регламентації та організації банківського сектору.

Дослідження правових основ фінансової безпеки банків в зарубіжних країнах дозволяє виявити такі особливості: 1) норми, що регламентують обов'язкові фінансові нормативи і резервні вимоги, які забезпечують ліквідність банківського сектору, є найважливішим елементом саме фінансово-правових основ фінансової безпеки; 2) в кожній державі є план забезпечення безпеки в кризових ситуаціях, за нормального і стійкого функціонування держави, в якому безпека в банківській сфері розглядається як базисна складова національної безпеки [25].

Аналіз же вітчизняної нормотворчої практики свідчить, що, якщо перша з зазначених особливостей повною мірою проявляється і в Україні, то друга носить лише виключно рекомендаційний характер і належним чином досі не унормована.

Систему оцінки стану фінансової безпеки вітчизняних банків формують законодавчо або нормативно врегульовані математичні співвідношення (коефіцієнти, що містять «Основні принципи ефективного банківського нагляду» Базельського комітету з питань банківського нагляду, показники діяльності банківських систем окремих країн, що розраховуються на рівні Центральних банків, Світового банку, МВФ, Євростату, Європейської банківської федерації, економічні нормативи діяльності банків Національного банку України, індикатори рівня банківської безпеки Міністерства економічного

розвитку і торгівлі України), що мають визначені максимальні, мінімальні або граничні нормативні значення, які розраховуються та регулюються на рівні державних органів, а також низка неформалізованих коефіцієнтів, що використовуються фахівцями банківської системи, представниками наукового середовища, фінансовими експертами тощо для розрахунку та побудови різноманітних рейтингів, аналітичних оглядів і т. і., що визначають поточний стан та динаміку розвитку банківської системи, а також місце в ній окремих банків або груп банків.

Для комплексної оцінки рівня фінансової безпеки банків необхідно мати орієнтири поточного стану і перспективного розвитку різних аспектів їх функціонування. З огляду на це, при визначенні переліку індикаторів фінансової безпеки банків слід вирізняти серед них: індикатори, що характеризують рівень фінансової безпеки банків загалом (індикатори фінансового стану (як узагальнюючої характеристики всіх напрямів діяльності і рівня управління), фінансової стабільності, оптимальності); індикатори, застосовувані за реалізації процесів злиття і поглинання банківських установ; індикатори депозитної, грошово-кредитної, валютної, інфляційної, інвестиційної та боргової безпеки банків; нормалізовані та агреговані індикатори фінансової безпеки банків.

Однак, розходження в підходах НБУ, інших банків, незалежних експертів та науковців, що аналізують їх роботу, призвело до існування не тільки різного набору показників для оцінки фінансової безпеки, але й різних цільових настанов при їхньому використанні.

У Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженій наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 р., двома основними індикаторами були визначені: 1) частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу; 2) обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП [73].

В аналогічній методиці, затвердженій наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. [74], останній індикатор було вилучено, а натомість додалися такі індикатори, як: частка простроченої

заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України; співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті; співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів; рентабельність активів; співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань; частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи.

Попри певні позитивні зрушення у формуванні механізму забезпечення фінансової безпеки банків в Україні, цілісної системи поки що не склалося. Для формування дієвої системи забезпечення фінансової безпеки банків необхідно, поряд з усуненням існуючих проблем, недоліків і невирішених питань у цій сфері, об'єктивно проаналізувати стан окремих складових фінансової безпеки банків.

Рівень ресурсоутворюючої складової фінансової безпеки банків України за 2015-2019 рр. виглядає таким чином (табл. 2.1).

Ресурсна база банківського сектору України має тенденцію до зростання. За аналізований період загальний обсяг пасивів зріс на 19,14% та відбулися їх значні структурні зрушення. Якщо в 2015 р. частка власного капіталу у структурі пасивів становила 8,27%, а частка зобов'язань – 91,73%, то при збільшенні частки власного капіталу у структурі пасивів до 13,44% у 2019 р. – частка зобов'язань у пасивах зменшилась до 86,56%. Проте зі скороченням зобов'язань збільшується частка коштів фізичних осіб (з 34,95% до 42,72%) та частка коштів суб'єктів господарювання (з 27,69% до 38,51%). Як видно з динаміки депозитних вкладів, ситуація в банках за цим показником стабілізувалася з 2016 року.

Отже, здійснений аналіз свідчить, що основним джерелом ресурсів для вітчизняного банківського сектору до 2019 року були здебільшого короткострокові кошти фізичних осіб та корпорацій, проте за останній рік на 22,59% зросли кошти суб'єктів господарювання і їх частка в зобов'язаннях банків, що істотно скорочує ризик недотримання ліквідності банків і, водночас, підвищує рівень їх фінансової безпеки.

Таблиця 2.1 – Показники ресурсотворюючої складової фінансової безпеки банківського сектору України за 2015-2019 рр.

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Темпи приросту, % або відхилення	
						2019р. / 2015р.	2019р. / 2018р.
Пасиви загальні, млн.грн.	1254385	1256299	1333831	1359703	1494460	19,14	9,91
Власний капітал, млн.грн.	103713	123784	161108	154960	200854	93,66	29,62
Частка у пасивах, %	8,27	9,85	12,08	11,4	13,44	5,17	2,04
Статутний капітал, млн.грн.	222170	414668	495377	465532	470712	111,87	1,11
Зобов'язання банків, млн.грн.	1150672	1132515	1172723	1204743	1293606	12,42	7,38
Частка у пасивах, %	91,73	90,15	87,92	88,6	86,56	-5,17	-2,04
Депозити та кредити інших банків, млн.грн.	122592	73938	50240	42178	23912	-80,49	-43,31
Частка у зобов'язаннях, %	0,11	0,07	0,04	0,04	0,02	-0,09	-0,02
Кошти суб'єктів господарювання, млн.грн.	318568	369913	403955	406367	498156	56,37	22,59
Частка у зобов'язаннях, %	27,69	32,66	34,45	33,73	38,51	10,82	4,78
Кошти фізичних осіб, млн.грн.	402137	437152	478100	508457	552592	37,41	8,68
Частка у зобов'язаннях, %	34,95	38,60	40,77	42,20	42,72	7,77	0,51
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі, %	43,3	53,6	34,3	28,3	37	-14,55	30,74
Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2), %	12,31	12,69	16,1	16,18	19,66	59,71	21,51

Джерело: розраховано за даними [78]

Норматив адекватності регулятивного капіталу є одним із основних економічних нормативів діяльності банків, за аналізований період він постійно збільшувався – до 19,66 % на початок 2020 року, що більше на 7 % ніж у 2016

році. Це свідчить про те, що частка ризику, що її беруть на себе власники банку зростає, тим самим приваблюючи вкладників та гарантуючи їм збереження коштів.

Важливим показником і захистом від впливу негативних зовнішніх та внутрішніх чинників як для окремого банку, так і для всієї банківської системи та клієнтів є абсолютний розмір власного капіталу банків. В 2016 році, внаслідок вжитих регулятором заходів, зменшення розміру власного капіталу банківської системи зупинилося і станом на 01.01.2017 його абсолютний розмір становив 123,8 млрд. грн. В 2017 р. власний капітал зріс на 39,8 млрд. грн., або майже на третину, до 163,6 млрд. грн., після чого в 2018 р. знову було його зменшення на 7,9 млрд. грн. І лише на початок 2020 р. було зафіксоване його найбільше за 2013-2019 рр. Значення – 200,9 млрд. грн., що майже на третину перевищувало показник попереднього року.

Важливим індикатором фінансової безпеки банків є частка статутного капіталу у власному, яка не повинна перевищувати 60%. Однак, ця умова не виконується і продовж багатьох років статутний капітал банківської системи або практично дорівнював власному капіталу, або суттєво перевищував його розмір. Докапіталізаційні процеси тривали основному у формі конвертації коштів акціонерів у капітал та оприбуткування на баланс нерухомості та майна, за державними банками – за рахунок докапіталізації ОВДП [41].

У 2018 р. НБУ започаткував щорічну оцінку стійкості банків, було проведено стрес-тестування 24 найбільших з них. З одного боку, результати оцінки продемонстрували достатність капіталу більшості банків, а також їхню здатність генерувати прибуток за поточних ринкових умов. Водночас, з іншого – низка установ не мала достатнього запасу капіталу на випадок кризових явищ. Зокрема, 8 банків мали потребу в додатковому капіталі на загальну суму 6,1 млрд. грн. за базовим сценарієм та 13 банків потребували капіталізації на загальну суму 42,1 млрд. грн. у разі настання несприятливого сценарію [47].

При цьому, за даними НБУ [101], частка статутного капіталу банків із державною участю у загальній сумі статутного капіталу платоспроможних

банків на 1 січня 2017 р. складала 44,1 %, натомість станом на 1 січня 2018 р. цей показник зріс до 62,3 %.

Тож за поточних умов банківський сектор України належно капіталізований. Однак поступове підвищення вимог до мінімальної достатності капіталу вимагає капітального планування. За реалізації несприятливих шоків кредитний, процентний та валютний ризики можуть знизити достатність капіталу 18 банків та їх фінансову безпеку. Проведене у 2019 р. стрес-тестування показало, що у банківському секторі залишається кілька банків, зокрема, два державних, із суттєвими проблемами [49].

Основна частина банківських активних операцій – кредитування різноманітних сфер економіки зі значним кредитним ризиком, тому дуже важливо забезпечувати кредитну безпеку банківського сектору. Рівень кредитної безпеки банківського сектору України відображений в табл. 2.2.

За 2015-2019 рр. активи банківського сектору зросли на 240,08 млрд. грн., або 19,14%, при цьому кредити за цей період зросли на 23,78 млрд. грн., або лише на 2,35%. Важливо, що темпи приросту активів на початок 2020 р. порівняно з попереднім зросли на 9,91%, тоді як кредитів – істотно знизились – на 7,61%.

Повільне зростання кредитування економіки зумовлене звуженням ресурсної бази банків, впливом нестабільних макроекономічних чинників та вимушеним посиленням вимог до умов кредитування Національним банком України. Відтак, спостерігається тенденція до скорочення кредитів 2015-2016 рр. та за 2019 рік. Це сталося в основному за рахунок істотного зниження темпів приросту кредитів, наданих суб'єктам господарювання, які займають найбільшу частку у кредитному портфелі банків (близько 80-84%) та за 2019 рік скоротилися на 16,63 млн.грн. або на 11,71%. Натомість кредити фізичним особам з 2017 року збільшуються, темп їх приросту за аналізований період – 21,93%, зокрема за 2019 рік – 5,96%. Крім цього, дещо збільшується їх частка в кредитному портфелі банків – з 15,6% у 2016 році до 20% у 2019 році. Але у загальній кредитній масі банківського сектору в аналізованому періоді превалювали із значним розривом кредити суб'єктам господарювання.

Таблиця 2.2 – Показники кредитної безпеки банківського сектору України за 2015-2019 роки

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Темпи приросту, % або відхилення	
						2019р./2015р.	2019р. / 2018р.
Активи загальні, млн.грн.	1254385	1256299	1333831	1359703	1494460	19,14	9,91
Кредити надані, млн.грн.:	1009768	1005923	1042798	1118618	1033539	2,35	-7,61
-частка в активах, %	80,50	80,07	78,18	82,27	69,16	-11,34	-13,11
-відношення до ВВП, %	51,0	42,2	35,0	31,4	25,7	-25,30	-5,70
Кредити, надані суб'єктам господарювання, млн.грн.:	830632	847092	892900	959601	847259	2,00	-11,71
-частка в кредитах, %	82,3	84,2	83,5	82,2	79,5	-2,80	-2,70
-відношення до ВВП, %	42,0	35,5	29,2	25,8	20,5	-21,50	-5,30
Кредити, надані фізичним особам, млн.грн.:	175711	157385	174448	202202	214252	21,93	5,96
-частка в кредитах, %	17,4	15,6	16,4	17,6	20,0	2,60	2,40
-відношення до ВВП, %	8,9	6,6	5,7	5,5	5,2	-3,70	-0,30
Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, %	55,4	64,9	60,1	54,2	51,3	-4,10	-2,90
Частка кредитів в іноземній валюті у загальному обсязі кредитів, %	57,9	51,4	47,1	46,6	36,9	-21,00	-9,70
Частка простроченої заборгованості за кредитами, %	22,1	30,6	54,5	52,9	48,36	26,26	-4,54
Резерви за активними операціями банків, млн грн	321303	484383	516985	555871	492069	53,15	-11,48
Надані кредити/залучені депозити, %	145,8	131,2	123,5	128,2	102,6	-29,63	-19,97

Джерело: розраховано за даними [78, 102]

Водночас, за 2015-2019 рр. істотно знизилася глибина проникнення кредитування в економіку. Так, відношення обсягів кредитів до ВВП зменшилося з 51% у 2015 році до 25,7% у 2019 році., тобто у 2 рази. При цьому глибина проникнення кредитування суб'єктів господарювання скоротилася від 42% у 2015 році до 20,5% у 2019 році, а фізичних осіб – від 8,9% до 5,2%, відповідно.

Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів була найзначнішою у 2016 році і складала 64,9%. Проте даний показник має стійку тенденцію до скорочення – до 51,3% у 2019 році, що негативно відображає рівень фінансової безпеки банків.

Водночас, протягом усього аналізованого періоду у загальній кредитній масі зменшується частка валютних кредитів – з 57,9% до 36,9%, тобто переважають гривневі кредити.

Аналізуючи індикатор концентрації кредитних ризиків, який визначається співвідношенням обсягу сукупних наданих кредитів до обсягу залучених депозитів в динаміці, показує його неухильне скорочення з 145,8% у 2015 р. до 102,6% у 2019 році. Це свідчить, що вразливість вітчизняних банків до кризових явищ підвищилася, а відтак їх кредитна безпека знижується.

Зниження платіжної дисципліни позичальників, скорочення доходів населення та падіння ділової активності бізнесу також суттєво знизили якість кредитного портфеля банків, що значно вплинуло на зростання частки простроченої заборгованості за кредитами у його загальній сумі. Цей показник по банківській системі України досягнув свого максимуму за 2017 рік і складав 54,5%, протягом наступних років він поступово скоротився до 48,36% на кінець 2019 року.

Висока частка NPL – результат кредитної експансії минулих років, коли стандарти оцінювання платоспроможності позичальників були низькими, а права кредиторів недостатньо захищеними. Інша вагома причина – практика кредитування пов'язаних осіб, що припинили обслуговувати кредити під час кризи. На сьогодні всі NPL визнані банками, рівень покриття їх резервами

постійно зростає та становить приблизно 95%. Тому надалі непрацюючі кредити суттєво не впливатимуть на фінансові результати та капітал банків. Проте велика їх частка – тягар для банківської системи, особливо для державних банків, у яких сконцентровано приблизно 75% NPL банківського сектору (зокрема, близько 45% припадає на Приватбанк) [49].

Ризик для фінансової безпеки банків від зростання частки NPL проявився в тому, що, по-перше, позичальники припинили обслуговування кредитів, унаслідок чого банки не отримували нараховані відсотки; по-друге, внаслідок того, що банки були змушені формувати страхові резерви під NPL непрацюючі кредити, збільшувалися їх витрати, що останніми роками негативно вплинуло на дохідність банків.

Поряд з цим, рівень кредитної безпеки банків у сфері кредитування як фізичних, так і юридичних осіб, знижує і відсутність у банків широкого переліку безпечного і надійного інвестування значного обсягу тимчасово вільних фінансових ресурсів. Загальна характеристика фінансової безпеки банків буде неповним без оцінки її інвестиційної складової. Інвестиції, їх розмір і сфера застосування визначають динаміку та якість перетворень як в банківській сфері, так і в економіці країни. Це є особливо важливою передумовою для вирішення гострих соціальних проблем на довгострокову перспективу. Основні індикатори, за якими охарактеризована інвестиційна активність банківських установ наведена у табл. 2.3.

Інвестиційна активність вітчизняного банківського сектору зросла внаслідок істотного збільшення темпів приросту вкладень банків в цінні папери, що за аналізований період склав 301,62%. Як бачимо, на 2016 та 2017 роки припало найбільше зростання вкладень, що пов'язано з тим, що банки почали розширювати інвестування в облігації внутрішньої державної позики, які є привабливими за своїми ставками та 100% гарантуються державою, тобто перспективним напрямом інвестування.

Таблиця 2.3 – Показники інвестиційної безпеки банківського сектору України за 2015-2019 роки

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Темпи приросту, % або відхилення	
						2019р. / 2015р.	2019р. / 2018р.
Активи загальні, млн.грн.	1254385	1256299	1333831	1359703	1494460	19,14	9,91
Вкладення в цінні папери, млн.грн.	140598	238129	458403	517679	564674	301,62	9,08
Частка в активах, %	11,21	18,95	34,37	38,07	36,06	26,58	-0,29
Капітальні інвестиції за рахунок кредитів банків та інших позик, млн.грн.	18299,5	23249,5	21826,9	35299,8	40983,1	123,96	16,10
Частка кредитів банків та інших позик у капітальних інвестиціях, %	7,3	7,1	5,3	6,7	7,0	-0,30	0,30

Джерело: розраховано за даними [78]

Змінилася структура активів – з 2016 року почався зріст частки вкладень в цінні папери до активів банків – з 11,21% у 2015 році до 36,06% у 2019 році, що на 25 % більше.

Водночас, за 2015-2019 роки майже в 2 рази збільшився обсяг капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків та інших позик, проте у структурі їх частка залишається майже незмінною – близько 7%. Виключення становить лише 2018 рік, на початок якого частка становила 5,3%.

Варто додати, що на інвестиційній безпеці банків позначаються недосконалі інвестиційна діяльність установ, а також нерозвиненість вітчизняного фондового ринку.

Одним із індикаторів стану фінансової безпеки банків є динаміка їх доходів і витрат. Аналіз складових доходів і витрат банківської системи дає можливість описати її фінансовий стан, прибутковість, масштаб операцій порівняно, основні напрями діяльності, якість кредитного портфеля. Розрахунки основних

показників доходів і витрат банківського сектору України представлені у табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Динаміка доходів, витрат та фінансових результатів у банківському секторі України за 2015-2019 роки

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Темпи приросту, % або відхилення	
						2019р. / 2015р.	2019р. / 2018р.
Доходи, млн.грн.	199193	190691	178139	180433	244402	22,70	35,45
Відсоткові доходи, млн.грн.	135145	135807	124002	126334	154300	14,17	22,14
Частка в доходах, %	67,85	71,22	69,61	70,02	63,13	-4,71	-6,88
Комісійні доходи, млн.грн.	28414	31362	37138	46223	62100	118,55	34,35
Частка в доходах, %	14,26	16,45	20,85	25,62	25,41	11,14	-0,21
Витрати, млн.грн.	265793	350078	204545	160441	184768	-30,48	15,16
Відсоткові витрати, млн.грн.	96079	91638	70971	61882	74000	-22,98	19,58
Частка у витратах, %	36,15	26,18	34,70	38,57	40,05	3,90	1,48
Комісійні витрати, млн.грн.	5846	7182	9650	11910	18089	209,43	51,88
Частка у витратах, %	2,20	2,05	4,72	7,42	9,79	345,12	31,88
Відрахування в резерви, млн.грн.	114541	198310	49206	21705	11847	-89,66	-45,42
Податок на прибуток, млн.грн.	-406	-418	3681	4388	4683	1253,45	6,72
Результат від діяльності, млн.грн.	-66600	-159387	-26491	21700	59634	89,54	174,81
Рентабельність активів, %	-5,46	-12,6	-1,94	1,67	4,35	9,81	2,68
Рентабельність капіталу, %	-51,91	-116,4	-15,96	14,3	34,18	86,09	19,88

Джерело: розраховано за даними [78]

Аналізуючи основні показники результатів діяльності банків за 2015-2019 роки можна відмітити, що позитивні результати з'явилися у 2018-2019 роках, попередні періоди характеризуються збитковістю банківської системи. Така ситуація склалася через економічні, політичні шоки та військові конфлікти, які і

вилились у системну банківську кризу 2014–2016 років. Рефінансування банківських установ не дало очікуваного результату щодо вгамування паніки, було втрачено багато валютних резервів. Деякі банки взагалі не впоралися з кризою і за період 2014–2016 років було визнано неплатоспроможними 90 банківських установ.

Так, збитки банків досягли свого максимуму за 2016 рік і склали 159,39 млрд.грн. Основною причиною збитковості українських банків у 2015-2017 роках була необхідність формування страхових резервів під проблемні кредити, обсяг яких склав: за 2015 рік – 115 млрд. грн., за 2016 рік – 198 млрд. грн., за 2017 рік – 49 млрд. грн. І лише у 2018 році результат діяльності банків став позитивним – чистий прибуток склав 21,7 млрд. грн. У 2019 році прибуток банків був найвищим за весь аналізований період - він збільшився у 2,7 раза порівняно з 2018 роком і становив 59,6 млрд. грн., хоча більше половини усіх прибутків отримав ПАТ КБ «Приватбанк» [49].

У структурі доходів та витрат банківського сектору також відбулися помітні зміни. Зокрема, частка комісійних доходів стабільно зростає – з 14,26% у 2015 році до 25,41% у 2019 році, в той час як переважну частку займають традиційно процентні доходи, які складають близько 70% протягом аналізованого періоду. Крім цього, значно зростає частка процентних витрат у загальних витратах банків – з 26,18% у 2016 році до 40,05% у 2019 році. Частка комісійних витрат має таку ж тенденцію – вони збільшуються з 2,05% у 2016 році до 9,79% у 2019 році.

Про рівень безпеки доходів і витрат банківського сектору свідчать і показники рентабельності його активів і капіталу.

Показник рентабельності активів (ROA), який відображає ефективність використання активів, до 2018 року має від’ємне значення, що відображає неефективність використання банківськими установами своїх наявних ресурсів, і призводить до негативної тенденції фінансового результату діяльності. Однак значення даного показника у 2018 році стало додатнім – 1,67% і збільшується до 4,35% за 2019 рік.

Показник рентабельності капіталу (ROE) показує, що протягом 2015-2017 рр. банківська система мала чистий збиток своєї діяльності, що свідчить про її нестабільність та неспроможність раціонально розпоряджатися своїми коштами. Проте позитивні результати за останні два роки свідчать про поступовий вихід банківської системи з кризи: зокрема, у 2019 році на 1 грн капіталу банківських установ припадає майже 35 коп. прибутку. Це стало можливим як завдяки стрімкому зростанню операційних доходів, так і значно зменшеними відрахуваннями до резервів під активи. Відрахування до резервів банків за рік скоротилося на 50,1% до 12,5 млрд. грн., що стало найнижчим значенням за останніх 10 років.

Отже, проаналізувавши основні показники діяльності банків, можна зробити висновок, що криза 2014-2015 рр., анексія Криму та початок військового конфлікту спровокували появу фінансово-економічної кризи в Україні, яка негативно вплинула на фінансову безпеку банків. Проте на сьогоднішній день банки відновлюють свою фінансову безпеку та стійкість, про що свідчать позитивні тенденції ресурсоутворюючої, інвестиційної складових, та позитивний фінансовий результат діяльності. Однак ще залишається серйозна загроза банківській системі – високий рівень непрацюючих кредитів, тому державі необхідно розробити і реалізувати відповідні дієві заходи для ліквідації цієї загрози.

2.2 Дослідження рівня фінансової безпеки банків за допомогою інтегрального оцінювання

Банківський сектор характеризується високим рівнем регуляторної складової та впливу на стабільність функціонування держави, тому Міністерством економічного розвитку і торгівлі розроблено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [74], згідно із якими інтегральний індекс економічної безпеки визначається ієрархічно: на

нижньому рівні – індекси за окремими сферами економіки, у тому числі індекс фінансової безпеки; на верхньому – узагальнений індекс.

Індекс фінансової безпеки, у свою чергу, визначається шляхом лінійної згортки індексів за кожною із її складових (банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека) з врахуванням коефіцієнтів вагомості кожної складової. Так само (шляхом лінійної згортки) на основі семи індикаторів визначається індекс фінансової безпеки банків. Загальну характеристику даного підходу до оцінювання рівня банківської безпеки наведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5 - Характеристика порядку розрахунку індексу фінансової безпеки банків за офіційною методикою щодо розрахунку рівня економічної безпеки України

Критерій	Характеристика
Кількість індикаторів	7
Типи індикаторів залежно від економічного змісту	стимулятори, дестимулятори, змішаний тип
Присвоєння характеристичних значень певній величині індикатора банківської безпеки	Здійснюється за допомогою аналогового методу, законодавчо-нормативного критерію, експертної оцінки; діапазон вимірюється від 0,0 до 1,0 та ділиться на 5 інтервалів (оптимальний, задовільний, незадовільний, небезпечний, критичний, абсолютно небезпечний рівні)
Нормування індикатора	Порядок нормування визначено для кожного типу індикаторів залежно від економічного змісту
Вагові коефіцієнти для розрахунку рівня банківської безпеки	Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України (0,151). Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті (0,1425). Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків (0,1371). Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів (0,1487). Рентабельність активів (0,1496). Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань (0,1359). Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи (0,1351).

Джерело: складено на основі [74]

Представимо розрахунок рівня фінансової безпеки банків на основі підходу, наведеного в методичних рекомендаціях, в табл. 2.6.

Таблиця 2.6 – Індикатори рівня фінансової безпеки банківської системи України у 2015–2019 рр.

Показник	Роки					Відхилення,%	
	2015	2016	2017	2018	2019	2019/ 2015	2019/ 2018
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	22,1	30,6	54,54	52,85	48,36	26,26	-4,49
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	185,2	144,6	130,2	144,9	95,7	-89,5	-49,2
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	43,3	53,6	34,3	28,3	37,0	-6,3	8,7
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	2,8	2,6	2,3	2,7	2,6	-0,2	-0,1
Рентабельність активів, %	-5,46	-12,6	-1,94	1,67	4,26	9,72	2,59
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	92,87	92,09	98,37	93,52	94,35	1,48	0,83
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	51,5	54,0	55,6	56,0	61,4	9,9	5,4

На основі наведеної інформації можна констатувати, що в банківській системі України набула критичного значення загроза простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, яка сягнула 54,54% у 2017 р., була найбільшою за останні 5 років та дещо знизилася до значення 48,36% у 2019 р., і все ще демонструє дестимулюючий вплив на фінансову безпеку банків та є критичною (згідно із Методичними рекомендаціями оптимальним значенням для даного індикатора є 2%, а критичним 7%).

Крім цього, впродовж 2015-2019 рр. спостерігалось зниження фактичного значення показника – індикатора співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, що становило 185,2% у 2015 р. і 95,7% у 2019 р. Відповідно до Методичних рекомендацій це індикатор змішаного типу, тобто

його скорочення до значення 90% є бажаним (таким, що сприяє підвищенню рівня банківської безпеки), а збільшення свідчить про підвищення рівня загроз банківській діяльності. Діапазон значень даного індикатора знаходився в рамках незадовільного – менше 140% в 2017 р., небезпечного – менше 160% в 2016 р. та в 2018 р., близьким до критичного – менше 180% в 2015 р. і лише в 2019 р. став оптимальним – менше 100%.

Про рівень фінансової безпеки свідчить і частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків. У Методичних рекомендаціях даний індикатор також належить до індикаторів змішаного типу. Його оптимальні значення знаходяться в діапазоні від 20% до 25%, а задовільні – від 18% до 20%, з однієї сторони, та від 25% до 30% - з іншої. Проведені розрахунки вказують на те, що упродовж 2015-2019 рр. частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків перевищувала порогове значення, що свідчить про високий рівень залежності вітчизняної банківської системи від іноземного капіталу. Так, найвище значення індикатора було у 2016 р. – 53,6%, та протягом аналізованого періоду перевищувало порогове значення – не більше 30% (крім 2018 р., коли даний показник перебував у допустимих для фінансової безпеки банків межах – між задовільним та оптимальним рівнями та становив 28,2%). На 01.01.2020 р. його рівень складає 37% і є незадовільним.

Індикатор співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів є стимулятором. Його оптимальне значення 1,0, задовільне – 1,2, незадовільне – 1,8, небезпечне 2,2, критичне 3. За проведеними розрахунками значення даного показника коливалось від 2,3 у 2017 р. до 2,7 у 2018 р. і знаходилось в діапазоні між критичним та небезпечним рівнями, що вказує на загрозу дефіциту так званих «довгих ресурсів» для задоволення існуючих потреб суб'єктів економічних відносин у кредитах.

Негативною з точки зору фінансової безпеки є динаміка рівня рентабельності активів, додатне значення якого склало у 2019 р. 4,26%, що значно перевищує критичний рівень, не зважаючи на те, що прибуткова діяльність банків у 2018-2019 р.р. дозволила досягти позитивного значення

прибутковості активів. Оптимальне значення індикатора має знаходитися в межах від 1,0% до 1,5%. Задовільними вважаються значення, з одного боку, 0,5%, а з іншого – 2,0%, незадовільними – 0,0% та 2,5%, небезпечними – 0,0% та 3,0%, критичними – (-1,0%) та 3,5%, відповідно. Зазначимо, що збереження такого стрімкого зростання даного показника у наступних періодах матиме негативні наслідки для безпеки банківської системи України.

На підставі проведених розрахунків встановлено, що єдиним індикатором банківської безпеки, значення якого упродовж усього аналізованого періоду відповідали задовільному рівню (від 0,85 до 1,0) є показник співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань. Цей індикатор перебував у діапазоні від 92% до 98%, тобто характеризувався наближенням до оптимального рівня.

Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи сягнула критичного з точки фінансової безпеки значення (61,4%), що вказує на значний рівень концентрації банківської системи в основному за рахунок державної форми власності установ. Динаміка індикатора відображає стабільне зростання рівня концентрації банківської системи.

На основі нормалізації показників за оптимальними значеннями та врахування вагових коефіцієнтів основних індикаторів було обчислено інтегральний індикатор фінансової безпеки банків України за 2015-2019 рр. (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – Розрахунок інтегрального індикатора фінансової безпеки банків України

Показник	Ваговий коеф.	Роки				
		2015	2016	2017	2018	2019
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	0,151	0,05	0,046	0,026	0,026	0,029
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	0,1425	0,314	0,71	1,0	0,93	1,0
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	0,1371	0,7	0,367	0,311	0,24	0,852
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	0,1487	0,154	0,145	0,183	0,16	0,153
Рентабельність активів, %	0,1496	0,002	0	0,079	0,924	0,148

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5	6	7
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	0,1359	0,907	0,893	0,973	0,92	0,92
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	0,1351	0,329	0,285	0,199	0,198	0,136
Інтегральний індикатор фінансової безпеки банків		0,243	0,34	0,387	0,483	0,452

Джерело: розраховано за методикою [74]

Інтегральний індекс вимірюється від 0 до 1 та має п'ять проміжних інтервалів, які дають змогу якісно визначити та охарактеризувати отримані кількісні результати розрахунків (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Інтегральний індекс та рівень фінансової безпеки банків України

Значення інтегрального індикатора	Рівень фінансової безпеки
[0-0,2]	Критичний рівень
[0,2-0,4]	Небезпечний рівень
[0,4-0,6]	Незадовільний рівень
[0,6-0,8]	Задовільний рівень
[0,8-1]	Оптимальний рівень

Примітка: за даними [74]

За період 2015-2019 рр. спостерігається неоднозначна тенденція зміни рівня фінансової безпеки банків: найвищий рівень банківської безпеки в Україні спостерігався у 2018 р., а найнижчий – у 2015 р. Згідно з проведеними розрахунками протягом 2015-2017 рр. рівень безпеки банківської системи України характеризується як небезпечний. Динаміка індикатора фінансової безпеки банків за 2015-2019 роки наведена на рис. 2.1.

Втім, з 2015 р. сформувалась тенденція до його підвищення. Позитивний вплив на формування додатної динаміки інтегрального індикатора безпеки банківської системи справили такі індикатори, як: співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті і співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань.

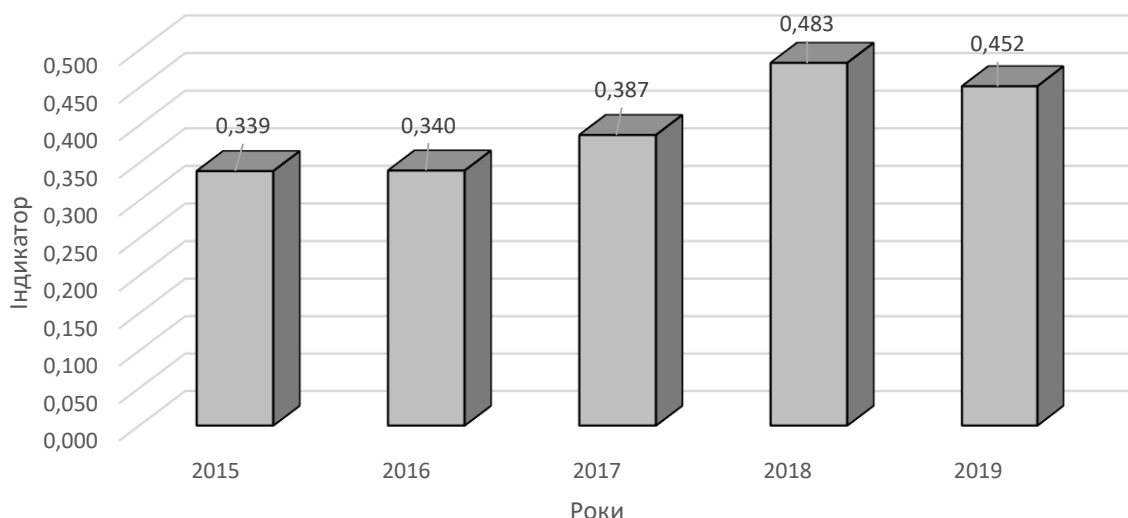

Рис. 2.1 – Динаміка індикатора фінансової стабільності банків України за 2015-2019 роки

Примітка. Побудовано за даними табл. 2.7.

Разом із тим, суттєвий негативний вплив на загальний рівень безпеки банківської системи України справили такі індикатори, як: частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України і рентабельність активів.

Починаючи з 2018 р. інтегральний індикатор безпеки банківської системи знаходиться у діапазоні, що відповідає незадовільному рівню, при цьому найбільш проблемними індикаторами залишаються частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів і частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи. Негативна динаміка останніх трьох індикаторів зумовила, переважно, зниження загального рівня безпеки банківської системи України з 0,483 у 2018 р. до 0,452 у 2019 р.

Незадовільний рівень фінансової безпеки банків підтверджується і його аналізом у розрізі окремих банків. У 2019 році 49 банків в Україні мали незадовільний рівень фінансової безпеки (з 75 платоспроможних банків). Решта

– 12 банків (або 16%) віднесено до установ із задовільним рівнем фінансової безпеки, та 13 банків (або 17,3%) – з небезпечним (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Групування банків України за рівнем фінансової безпеки у 2019 році

Група банків	Задовільний (12)			Незадовільний (49)			Небезпечний (13)			Критичний (1)			
	К-сть, од.	% у групі банків	% у рівні	К-сть, од.	% у групі банків	% у рівні	К-сть, од.	% у групі банків	% у рівні	К-сть, од.	% у групі банків	% у рівні	
Банки державною часткою (5)	3	-	-	-	-	-	5	100,0	38,4	-	-	-	
Банки іноземних банківських груп (20)	4	20,0	33,3	13	65,0	26,5	3	15,0	23,1	-	-	-	
Банки приватним капіталом (50)	3	8	16,0	66,7	36	72,0	73,5	5	10	38,5	1	2	100,0

Джерело: за даними [61]

Впродовж останнього року п'ять установ з державною формою власності, що зосередили більшу частину активів банківської системи, функціонували з небезпечним рівнем фінансової безпеки. Незважаючи на відновлення прибуткових параметрів діяльності й позитивні бальні оцінки за індикаторами прибутковості активів, рівнів резервування та фондування, окремі показники підтверджують існуючі загрози, які пов'язані з низьким рівнем кредитної активності, високим значенням проблемності кредитного портфеля та критичними значеннями залежності від акціонера й рівня фінансування з боку держави.

Банки іноземних банківських груп значною мірою (приблизно 85%) відзначалися задовільним та незадовільним рівнями економічної безпеки та небезпечним рівнем (приблизно 15%). Загрозами в їх діяльності виявлено низький рівень стабільності депозитної бази, недостатній рівень залучених на

довготерміновий строк депозитів, що зумовлено ціновою політикою нижче ринкової та запозиченням ресурсів від материнських компаній, підвищеним значенням мультиплікатора капіталу і ризиками операційної діяльності.

Щодо банків із приватним капіталом, то вони забезпечили задовільний та незадовільний рівні економічної безпеки у більшості установ (88%), небезпечний рівень характерний для 10% банків, а критичний – для однієї установи, що складало 2%. Загрозами в їх діяльності залишалися низький рівень капіталізації, проблемність та ризиковість у кредитній діяльності, недостатній рівень активізації інноваційних кредитних послуг.

Отже, за допомогою інтегральної методики оцінки рівня фінансової безпеки банківського сектору виявлено, що вона знаходиться на незадовільному рівні. Розглянуті тенденції свідчать про наявність низки чинників, що загрожують фінансовій безпеці банків в аналізованому періоді та у майбутньому, тому банківський сектор потребує розробки та впровадження комплексу заходів, спрямованих на підвищення та забезпечення високого рівня фінансової безпеки. Найбільшу увагу при цьому необхідно звернути на розроблення стратегії фінансової безпеки банків на основі вартісно-орієнтованого управління.

2.3 Оцінка впливу системного ризику на фінансову безпеку банків

Рівень фінансової безпеки банків є одним із індикаторів стану економічної безпеки країни. Зазначене зумовлює вагомість всебічного оцінювання прояву наслідків банківських ризиків, методів їх передбачення, шляхів мінімізації негативного впливу на макро- та мікрорівні. Управління ризиками знаходиться, з одного боку, в центрі уваги керівників банків, які намагаються вберегти установу від настання несприятливої події, що може призвести до втрати прибутку. З іншого боку, стан управління ризиками у банках є одним з основних елементів моніторингу банківської діяльності, який проводить НБУ.

Одним із завдань НБУ як регулятора, є необхідність виявляти системні ризики, які загрожують безпеці всього банківського сектора, та сприяти мінімізації їх впливу. З цією метою НБУ використовує різні методи оцінювання банківських ризиків, стану фінансових активів та достатності капіталу. При цьому, більшість розроблених на сьогодні методик НБУ щодо розрахунку банківського ризику ґрунтуються на міжнародних стандартах. Однак, слід зважати на національні особливості ведення банківської справи, які зумовлюють необхідність адаптації міжнародних стандартів до реалій української економіки.

За визначенням О. Барановського, яке наведено на офіційному сайті НБУ, системний ризик – це ризик, що проявляється у порушенні всієї банківської системи, провокує негативні наслідки для внутрішнього ринку та реального сектору економіки [8, с. 5]. Масштабність прояву можливих наслідків системного ризику зумовлює надмірну увагу регулятора до цього виду ризиків. В Україні запроваджено макропруденційну політику, яка спрямована на регулювання системного ризику для забезпечення стабільності та, як наслідок, фінансової безпеки банківської діяльності в нашій державі.

Згідно з класифікацією Національного банку України, існує дев'ять основних складових системного ризику: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни відсоткової ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик. Ці види ризиків не є взаємовиключними. Будь-який банківський продукт або послуга може наражати на банк відразу декілька ризиків одночасно.

У «Звіті про фінансову стабільність» НБУ наголошує на тому, що всі зовнішні та внутрішні загрози, які складають системний ризик фінансової безпеки, в практичній площині проявляють себе через дію специфічних ризиків. НБУ оцінює ризики за шкалою від 0 до 10, де 0 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику (табл. 2.10). Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 6 місяців. Карти ризиків банківського сектору за 2016-2019 роки відображають рівень кредитного, юридичного і валютного ризиків, ризиків достатності капіталу, ліквідності та прибутковості (рис. 2.2).

Таблиця 2.10 – Вихідні дані карти ризиків банківського сектору за шкалою НБУ за 2016-2019 роки (на кінець періоду)

Вид ризику	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Відхилення	
					2019р. / 2016р.	2019р. / 2018р.
Кредитний ризик	7	6	5	5	-2	0
Ризик достатності капіталу	6	5	5	6	0	1
Ризик ліквідності	4	3	4	4	0	0
Юридичний ризик	8	9	8	9	1	1
Валютний ризик	5	5	5	5	0	0
Ризик прибутковості	7	6	4	3	-4	-1

Джерело: за даними [49]

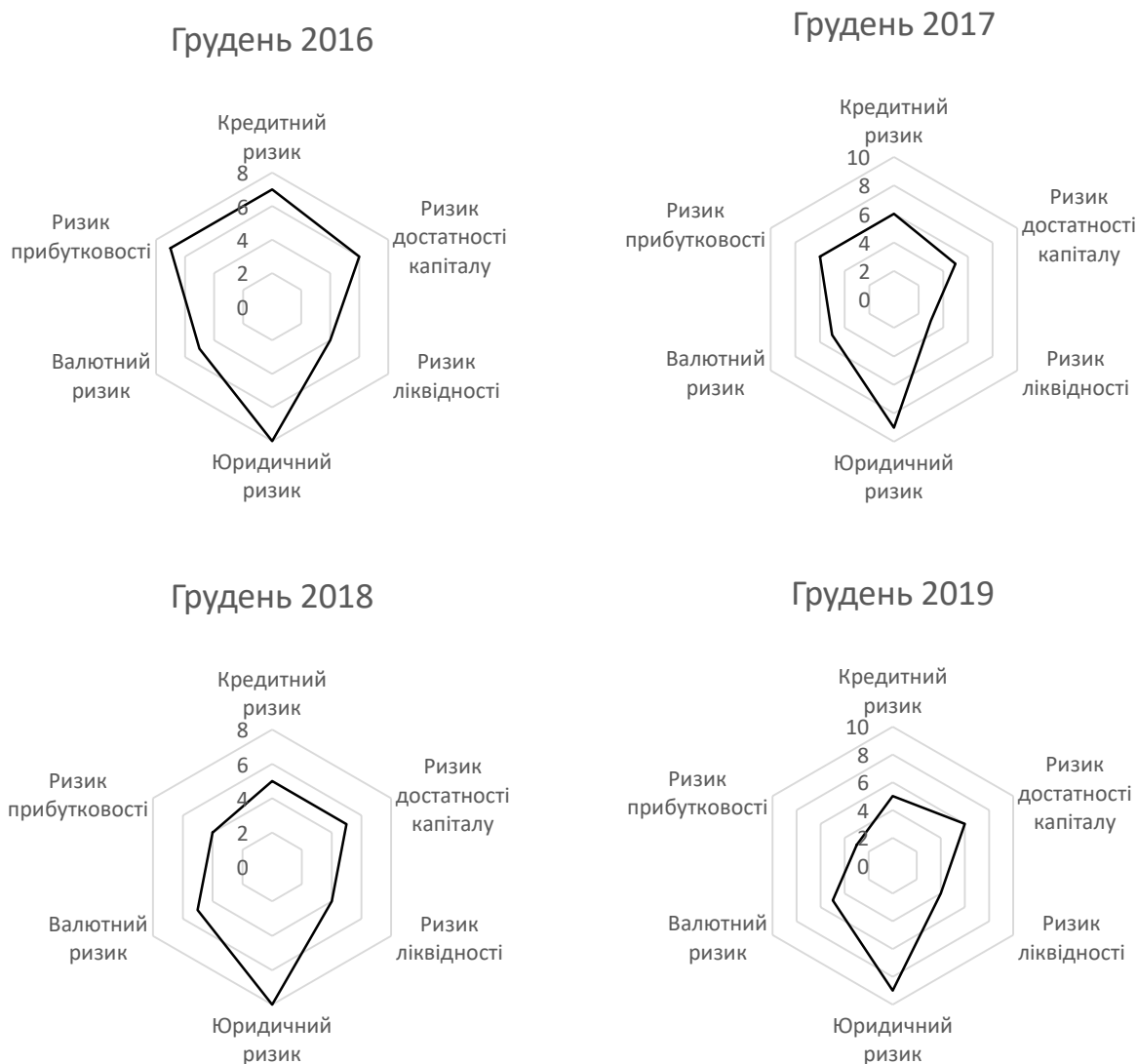

Рис. 2.2 – Карта ризиків банківського сектору за 2016-2019 роки

Джерело: побудовано за даними табл.2.10.

Зокрема, як свідчать дані рис. 2.2, кредитний ризик хоч і скоротився проте зростання рівня прибутковості корпорацій та доходів населення сповільнюється, ресурсна база вітчизняних банків звужується. Більшість компаній реального сектору зменшила боргове навантаження, але є ще багато фінансово слабких позичальників банків, які проводять реструктуризації. У роздрібному сегменті пом'якшуються стандарти кредитування. Така ситуація ускладнить обслуговування позик, тож може призвести до істотного погіршення якості кредитного портфеля банків.

Переважно внаслідок реалізації кредитного ризику суттєво посиляться загрози достатності капіталу низки банків. Стрес-тестування у 2019 році виявило, що деякі банки не змогли підвищити фінансову стійкість порівняно з 2018 роком. Їхня капіталізація є достатньою в поточних умовах, проте вони не мають запасу міцності на випадок кризи. Зокрема, це є проблемою для двох державних банків. В умовах посилення вимог до капіталу та запровадження буферів капіталу ризику для цих банків зростають.

Ризик ліквідності знизився. При цьому банки увійшли 2019 рік із запасом ліквідності, значення LCR істотно перевищували мінімальні вимоги. Спроможність банків без проблем виконувати вимоги клієнтів засвідчила стійкість ресурсної бази. Розширення доступу до ліквідності з боку НБУ додатково послаблює цей ризик.

Юридичний ризик знизився. Це відбулося завдяки ухваленню нормативної бази, що зробила незворотним виведення банків з ринку. Також було прийнято низку рішень, що посилили захист прав іпотекодавців. Водночас, загальний рівень захисту прав кредиторів усе ще низький, особливо на етапі судового врегулювання спорів.

Валютний ризик практично не змінився, ризик значної девальвації не реалізувався. Частка валюти в активах та зобов'язаннях банків за 2019 рік дещо зросла, банки стали більш охоче кредитувати бізнес у валюті. Водночас відкриті валютні позиції банків нині не створюють для них значних ризиків, а зовнішній борг банків не зростає.

Умови роботи банків у 2019 році були сприятливими, рентабельність капіталу перебувала на історично найвищому рівні, тому ризик прибутковості скоротився. Проте більші відрахування до резервів, сповільнення кредитування та падіння попиту на банківські послуги, зокрема скорочення комісійних доходів, знижують прибутковість банківської системи. Водночас низка великих банків продовжить генерувати суттєві прибутки завдяки високій операційній ефективності.

Оцінювання системного ризику фінансової безпеки банків є важливим для розуміння напряму розвитку вітчизняного банківського сектору. Єдиного підходу до визначення банківського системного ризику поки що не існує. Дослідники пропонують використовувати різні комбінації фінансових та економічних показників для оцінювання системного ризику. На основі актуальних наукових досліджень [11, 37, 98], було визначено 9 показників, які найбільш повно відображають стан банківської системи України та можуть бути використані для розрахунку інтегрального показника системного ризику як індикатора фінансової безпеки банків:

- динаміка облікової ставки НБУ;
- частка недіючих кредитів до сукупних валових кредитів;
- частка ліквідних активів у сукупних активах;
- частка регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів;
- темп приросту реального ВВП;
- частка депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів;
- динаміка курсу гривні до долару США;
- ВВП на душу населення;
- частка кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів.

Розрахований інтегральний показник характеризується поліноміальним рівнянням, що визначає динаміку інтегрального показника системного ризику значно волатильною із низькою прогностичністю.

За прогнозом у 2020 р. має відбутись зростання рівня системного ризику, і цілком можливо, що у 2020 р. на банківську систему впливатимуть інші фактори, тож дослідимо їх вплив та спрогнозуємо зміну значення інтегрального показника системного ризику як індикатора фінансової безпеки банків.

Побудуємо багатофакторну регресійну модель для прогнозування рівня системного індексу фінансової безпеки банків. У якості залежної змінної виступає інтегральний показник системного індексу фінансової безпеки банків ($Y_{ФББ}$). До системи незалежних змінних із переліку показників, які входять до складу інтегрального індексу фінансової безпеки банків, було у регресійну модель було включено лише ті показники, які мають тісний кореляційний зв'язок з інтегральним показником (коефіцієнт кореляції $> 0,7$). Загальний вигляд багатофакторної регресійної моделі відображено рівнянням (2.1):

$$Y_{ФББ} = \beta_0 + \chi_{НК/СК} \cdot \beta_1 + \chi_{ЛА/А} \cdot \beta_2 + V_{\frac{Д}{СК}} \cdot \beta_3 + \frac{ВК_{Г}}{Д} \cdot \beta_4 + ВВП \cdot \beta_5 + V_{КН/СК} \cdot \beta_6, \quad (2.1)$$

де $\chi_{НК/СК}$ – частка недіючих кредитів до сукупних кредитах, %;

$\chi_{ЛА/А}$ – частка ліквідних активів у сукупних активах, %;

$V_{\frac{Д}{СК}}$ – співвідношення депозитів клієнтів до сукупних кредитів, %;

$\frac{ВК_{Г}}{Д}$ – валютний курс гривні до долару США, грн. за 1 дол.;

$ВВП$ – валовий внутрішній продукт на душу населення, грн.;

$V_{КН/СК}$ – співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних кредитів, %.

Для побудови регресійної моделі було використано статистичні дані економічних показників за останні десять років.

За допомогою пакету аналізу у середовищі MsExcel знайдено параметри регресійної моделі. В результаті, багатофакторна регресійна модель отримала наступний вигляд (2.2):

$$Y_{\text{ФББ}} = 0,289 + \chi_{\text{НК/СК}} \cdot (-0,0023) + \chi_{\frac{\text{ЛА}}{\text{А}}} \cdot 0,0087 + V_{\frac{\text{Д}}{\text{СК}}} \cdot (-0,0016) + \\ \text{ВК}_{\frac{\text{Г}}{\text{Д}}} \cdot (-0,0043) + \text{ВВП} \cdot 0,000003 + V_{\frac{\text{КН}}{\text{СК}}} \cdot 0,0029 \quad (2.2)$$

Отже, інтегральний показник системного індексу як індикатор фінансової безпеки банків зменшиться на 0,0023 пункти при зростанні частки недіючих кредитів до сукупних кредитів на 1% за умови, що інші фактори у моделі залишаться незмінними. При зростанні частки ліквідних активів у сукупних активах на 1% за інших рівних умов, показник системного індексу фінансової безпеки банків зросте на 0,0087 пункти. Зростання на 1% співвідношення депозитів клієнтів до сукупних кредитів за інших рівних умов призведе до зниження інтегрального показника на 0,0016 пункти. Аналогічне зростання курсу гривні до долару США на 1 грн. за умови, що інші фактори включені в регресійну модель, залишаться незмінними, інтегральний показник системного ризику зменшиться на 0,0043 пункти. За умови зростання валового внутрішнього продукту на душу населення на 1 грн., за умови що інші фактори у моделі залишаться незмінними, інтегральний показник зросте лише на 0,0003 пункти. Зростання на 1% останнього фактору – співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних кредитів – за інших рівних умов, призведе до зростання системного ризику на 0,0029 пункти.

Надавши економічну інтерпретацію отриманим регресійним параметрам, визначимо ступінь впливу кожної незалежної змінної на інтегральний показник за допомогою стандартизованих регресійних коефіцієнтів (2.3-2.8):

$$\beta_1^s = -0,0023 \cdot \frac{16,43}{0,133} = -0,338; \quad (2.3)$$

$$\beta_2^s = 0,0087 \cdot \frac{15,92}{0,133} = 1,232; \quad (2.4)$$

$$\beta_3^s = -0,0016 \cdot \frac{13,26}{0,133} = -0,188; \quad (2.5)$$

$$\beta_4^s = -0,0043 \cdot \frac{9,26}{0,133} = -0,349; \quad (2.6)$$

$$\beta_5^s = 0,0003 \cdot \frac{21203,7}{0,133} = 0,636; \quad (2.7)$$

$$\beta_6^s = 0,0029 \cdot \frac{2,89}{0,133} = 0,074; \quad (2.8)$$

На основі отриманих результатів, можна зробити висновок, що частка ліквідних активів у сукупних активах у 1,9 рази сильніше впливає на зміну інтегрального показника, ніж валовий внутрішній продукт на душу населення. У свою чергу, валовий внутрішній продукт на душу населення у 8,6 рази сильніше впливає на інтегральний показник, ніж показник співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних кредитів. Динаміка курсу гривні до долару США у 1,03 рази сильніше впливає на інтегральний показник системного ризику фінансової безпеки банків, ніж частка недіючих кредитів до сукупних валових кредитів [98].

Наступним етапом аналізу є проведення оцінки моделі множинної регресії. Для цього спочатку встановлюється якість отриманої моделі за допомогою коефіцієнту детермінації (R^2). Його значення 0,946 свідчить про те, що рівняння множинної регресії є досить точним – отримана модель відповідає наявним емпіричним даним. Тобто, побудована модель описує 94,6% вихідних даних.

На основі F-критерію Фішера здійснюється перевірка статистичної значущості регресійної моделі в цілому: $F_{розр} = 11,88$ більше $F_{крит} = 6,16$, тобто з ймовірністю 95% можна зробити висновок, що побудована регресійна модель у цілому є статистично значущою. Також, на основі множинного коефіцієнту кореляції встановлено ($R=0,973$), що між набором незалежних змінних та результуючим показником існує сильний зв'язок. Порівнюючи розрахункове значення t -критерію з табличним при рівні значущості $\alpha=0,05$ і числі ступенів свободи 4, можемо зробити висновок про достовірність коефіцієнту кореляції, адже виконується умова $t_{розрах} \geq t_{крит}$. ($8,45 \geq 2,78$).

На основі кореляційної матриці (табл. 2.11) перевіряється наявність залежності між факторами та інтегральним показником системного ризику як індикатора фінансової безпеки банків.

З табл. 2.11 видно, що отримані коефіцієнти кореляції свідчать про наявність сильного прямого зв'язку між інтегральним показником та досліджуваними факторами, окрім показника, який характеризує співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних кредитів. З даним показником існує досить сильний зворотній зв'язок.

Таблиця 2.11 – Матриця розрахованих коефіцієнтів кореляції

Показники	$Y_{ФББ}$	$Ч_{НК/СК}$	$Ч_{ЛА/А}$	$V_{\frac{Д}{СК}}$	$ВК_{\frac{Г}{Д}}$	$ВВП$	$V_{КН/СК}$
$Y_{ФББ}$	1						
$Ч_{НК/СК}$	0,9183	1					
$Ч_{ЛА/А}$	0,9620	0,9401	1				
$V_{\frac{Д}{СК}}$	0,8519	0,7983	0,9005	1			
$ВК_{\frac{Г}{Д}}$	0,8997	0,8886	0,9478	0,7824	1		
$ВВП$	0,9493	0,9620	0,9566	0,8568	0,9136	1	
$V_{КН/СК}$	-0,7801	-0,7266	-0,8215	-0,9688	-0,7134	-0,8153	1

Примітка: розраховано за даними НБУ

Отже, у результаті проведених розрахунків можемо зробити висновок, що розроблена регресійна модель є якісною та статистично значущою, тож її можна використовувати для прогнозування рівня інтегрального показника системного ризику як індикатора фінансової безпеки банків. Щоб скористатися даною регресійною моделлю, необхідно мати прогнозні значення незалежних змінних на наступний період. Для їх знаходження скористаємося методами трендового аналізу, тож побудуємо декілька трендових моделей для знаходження прогнозних значень кожної незалежної змінної. Умовою вибору типу моделі для прогнозу з кортежу побудованих є мінімальна помилка прогнозу. Тобто знаходження прогнозного значення відбувається за допомогою моделі, яка надає найточніший результат.

Побудовані трендові моделі для знаходження прогнозного значення показника частки недіючих кредитів до сукупних кредитів, частки ліквідних активів у сукупних активах, співвідношення депозитів клієнтів до сукупних кредитів, динаміки курсу гривні до долару США, динаміки ВВП на душу

населення та співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів.

На основі побудованих моделей розроблено прогноз досліджуваних показників на наступний період (2020 рік). Результати прогнозування наведено у табл. 2.12.

Таблиця 2.12 – Результати прогнозування вихідних показників для розрахунку інтегрального показника системного ризику як індикатора фінансової безпеки банків

Показник	Вид залежності	Рівняння	Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення
Частка недіючих кредитів до сукупних кредитів	поліноміальна	$Y = 0,4839x^2 - 0,3744x + 12,696$	$R^2 = 0,8555$	67,13
Частка ліквідних активів у сукупних активах	експоненційна	$Y = 13.519e^{0.16x}$	$R^2 = 0,9328$	78,58
Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних кредитів	лінійна	$Y = 3,4965x + 54,333$	$R^2 = 0,8633$	92,79
Валютний курс (гривня до дол. США)	поліноміальна	$Y = -0,1493x^2 + 4,3438x - 0,311$	$R^2 = 0,8137$	29,41
ВВП на душу населення	лінійна	$Y = 7909,6x + 6719,2$	$R^2 = 0,9136$	93724,8
Співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів	лога-рифмічна	$Y = -2,775 \ln x + 10,28$	$R^2 = 0,8996$	3,66

Джерело: за даними НБУ

Підставивши отримані значення у багатофакторну регресійну модель визначимо рівень інтегрального показника системного ризику як індикатора фінансової безпеки банків на 2020 рік (2.9):

$$U_{\text{ФББ}} = 0,289 + 67,13 \cdot (-0,0023) + 78,58 \cdot 0,0087 + 92,79 \cdot (-0,0016) + 29,41 \cdot (-0,0043) + 93724,8 \cdot 0,000003 + 3,66 \cdot 0,0029 = 0,8351 \quad (2.9)$$

Розраховували за формулою (2.1) інтегральний показник системного індексу фінансової безпеки банків за 2010-2019 роки та врахували його

прогнозне значення на 2020 рік (відображені на рис. 2.3), можна зробити наступні висновки.

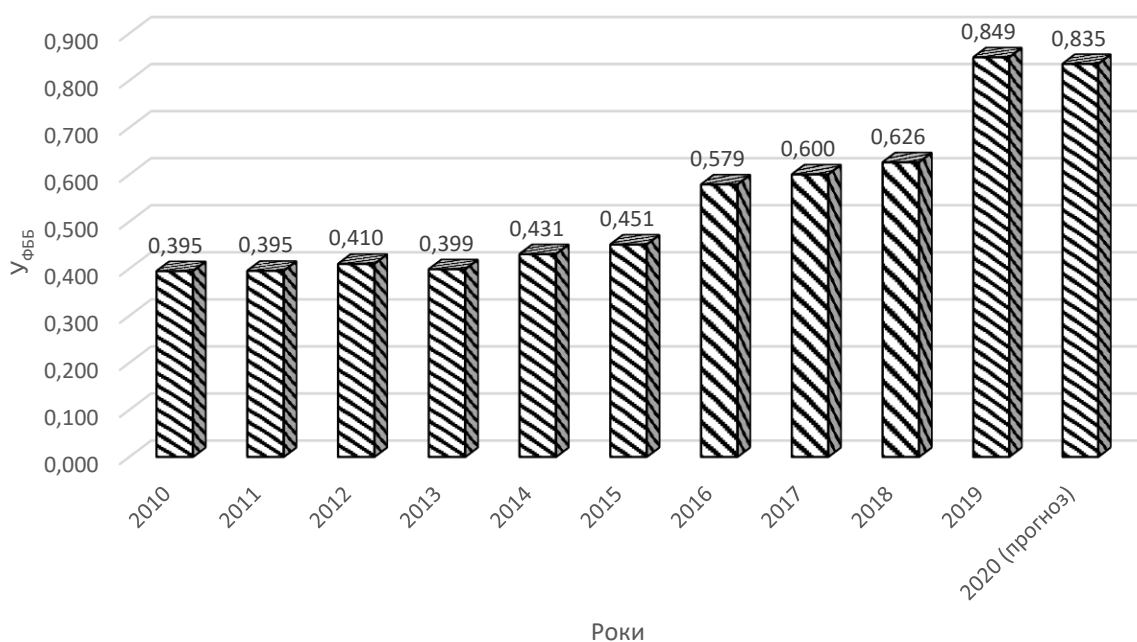

Рис. 2.3 – Динаміка інтегрального показника системного ризику як індикатора фінансової безпеки банків за 2010-2020 роки

Джерело: розраховано автором

Починаючи з 2013 року системний ризик фінансової безпеки банків зростає. Показник коливається в межах таких значень: від 0,395 у 2010 р. до 0,849 у 2019 р. Найбільший приріст показника спостерігається за 2016 та 2019 роки (на 28,38% та 35,62%, відповідно). Значний вплив на динаміку індикатора згідно з регресійною моделлю мають співвідношення ліквідних активів до сукупних активів та валютний курс. У 2020 році рівень інтегрального показника системного ризику як індикатора фінансової безпеки банків становитиме 0,835, що на 1,6% менше, ніж у попередньому році. Тож питання підвищення фінансової безпеки банківського сектору в Україні є комплексним і досить проблемним, вирішення такої проблеми потребує системного підходу, організації належної координації зусиль усіх учасників вітчизняного ринку банківських послуг із розробки та дотримання заходів щодо забезпечення високого рівня фінансової безпеки банків.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ В УКРАЇНІ

3.1 Оцінювання вартісно-орієнтованих стратегічних рішень у механізмі забезпечення фінансової безпеки банків

Важливим елементом системи забезпечення фінансової безпеки банків є методика визначення рівня його фінансової безпеки та результативності її забезпечення, що базується на фінансових показниках його діяльності та моделі оцінки інтегрального показника фінансової безпеки. Таким чином, діагностика рівня фінансової безпеки на основі розрахунку відповідного інтегрального показника дасть змогу оцінити організаційно-економічну ефективність заходів, розроблених з метою забезпечення фінансової безпеки банку, та визначити його стратегічне позиціонування у зовнішньому середовищі (рис. 3.1).

У зв'язку із необхідністю прийняття фінансових рішень, проблема вибору ефективної стратегії забезпечення фінансової безпеки банків за вартісно-орієнтованим підходом є надзвичайно актуальною. Застосування вартості банку як чинника, що визначає рівень безпеки є не випадковим, оскільки вартість банківського бізнесу тісно пов'язана із його безпекою. У праці [15, с. 98] автори визначають, що вартість банку двояко впливає на рівень його безпеки: з одного боку, зростання вартості банку сприяє підвищенню рівня його безпеки (через зростання активів і, як наслідок, можливості протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам), а з іншого – зростання вартості підвищує рівень активності суб'єктів, що бажають змінити права власності на цю установу (як в законний, так і в незаконний спосіб). В такому випадку дії власника бізнесу повинні бути спрямовані на пошук оптимального співвідношення складових «вартість-розвиток-безпека», що забезпечить можливість його ефективного функціонування у перспективі. При цьому за основу необхідно брати вартість

банківського бізнесу і вже відносно неї коригувати параметри розвитку та безпеки.

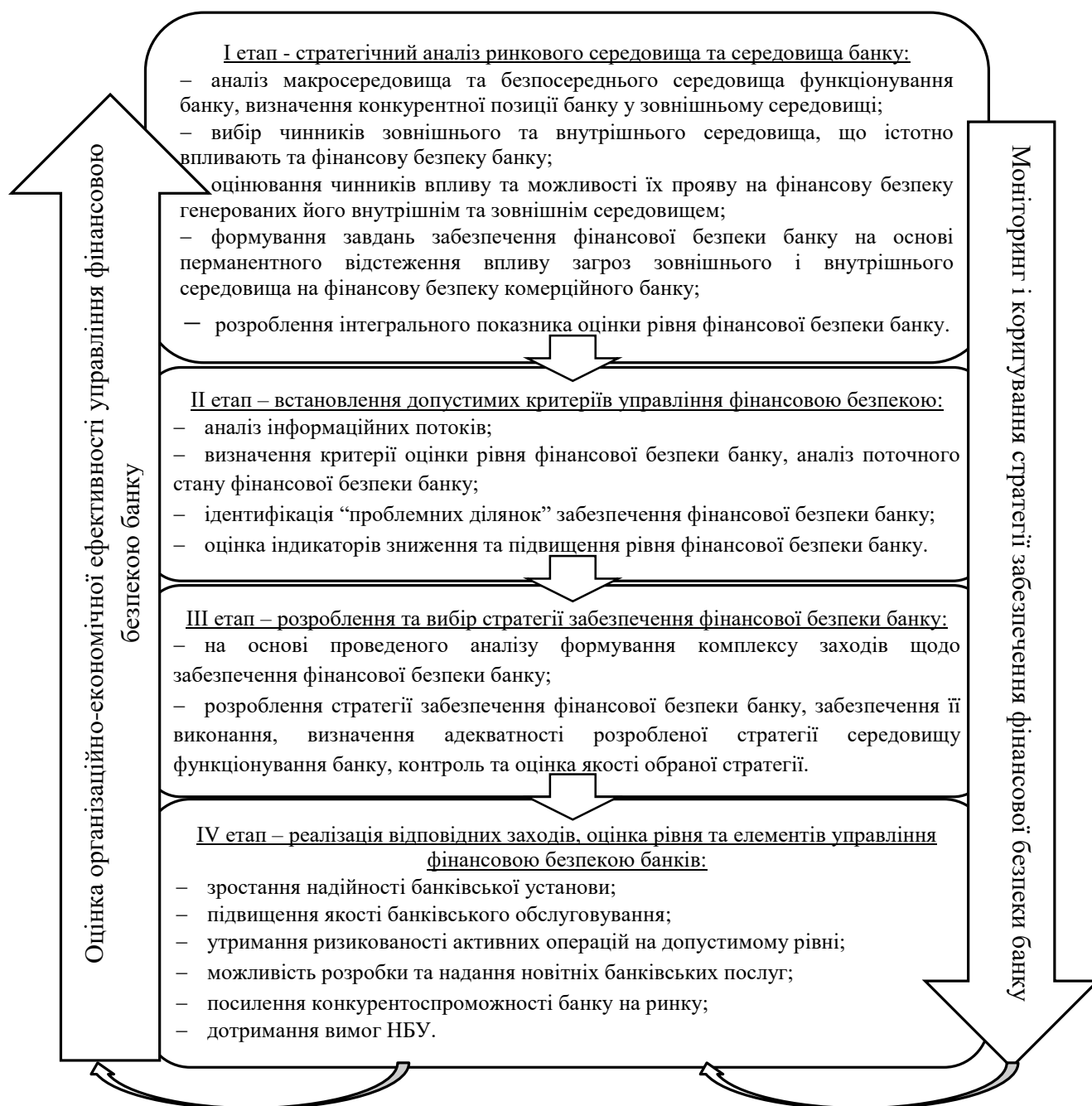

Рис. 3.1 – Місце стратегічних рішень у механізмі забезпечення фінансової безпеки банків

Джерело: побудовано на основі [11]

Це пояснюється тим, що саме вартість і є основою розвитку та безпеки, тобто при збільшенні вартості підвищуються темпи розвитку та рівень безпеки. Необхідною є розробка такої системи захисту (протидії) внутрішнім та

зовнішнім загрозам, яка б не гальмувала темпи розвитку та забезпечувала зростання вартості банківського бізнесу [22].

Наявність численних загроз (як зовнішніх, так і внутрішніх) фінансовій безпеці банку посилює потребу в розробці комплексного підходу до їх виявлення, аналізу та системної розробки заходів щодо їх запобігання. Безумовно, безпосереднього впливу на зовнішні загрози банки не мають, тому задля нейтралізації даних загроз необхідно розробити заходи спрямовані на «укріплення» позиції банку або ж адаптації його до умов, що змінюються. З метою оптимізації менеджменту фінансової безпеки банків пропонується розглянути доцільність використання напрямів підвищення рівня фінансової безпеки. У таблиці 3.1 за допомогою матричного підходу узагальнено характерні ознаки, переваги та недоліки запропонованих напрямів.

Таблиця 3.1 – Переваги і недоліки методів оптимізації стратегічного управління фінансовою безпекою банків

	Характеристика	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Сек'юритизація активів	інструмент забезпечення додаткового фінансування і регулювання руху позикового капіталу, сутністю якого є продаж на ринку частини активів банку (зобов'язань клієнтів по виданим позичкам) в формі цінних паперів, забезпечених цими активами і погашаються з засобів, що надходять від позичальників; це виведення активів із балансу банку та їх рефінансування за допомогою емісії цінних паперів на ринку капіталу.	<ul style="list-style-type: none"> – дешевший порівняно з іншими методами отримання фінансування; – сприяє поліпшенню різних банківських нормативів і фінансових співвідношень; – залучає фінансування на триваліший термін (порівняно із звичайним кредитуванням); – диверсифікує джерела фінансування за рахунок випуску компанією спеціального призначення цінних паперів; – дає банку додаткові прибутки від різниці між процентними ставками при сек'юритизації активів і виплатами інвесторам; – сприяє ефективнішому використанню капіталу; – перекладає кредитний ризик банку за борговими зобов'язаннями на цільову компанію, яка виступає боржником; – забезпечують інвесторам кращі умови зниження податків через відрахування витрат із сек'юритизації. 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність належної нормативно-правової бази; – недостатній розмір активів для сек'юритизації у більшості банків України; – банк може знизити стандарти кредитування; – обмеження контролю над активами переданими спеціалізованій компанії; – значні початкові трансакційні витрати (юристам, SPV, рейтинговому агентству, страховій компанії).

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4
Фінансовий контрольінг	регуляторна керуюча система, що координує взаємозв'язки між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням та внутрішнім контролем, забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках фінансової безпеки банку, своєчасне виявлення відхилень від нормативних значень і планових показників та прийняття оперативних управлінських рішень, спрямованих на їх нормалізацію.	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення ефективності реалізації функцій внутрішнього контролю; – отримання керівництвом релевантної й достовірної інформації про поточний стан основних показників діяльності компанії в зручному вигляді; – розробка різноманітних рекомендацій і планів щодо окремих процесів діяльності, перспективних напрямів розвитку; – забезпечити зацікавленість не лише керівництва, а й співробітників у реалізації стратегічної мети та завдань компанії; – регулярно порівнювати планові показники з фактичними, оперативно впливати на ситуацію та своєчасно реагувати у разі наявності значних відхилень. 	<ul style="list-style-type: none"> – недосконалість існуючих методів аналізу; – загроза статусу груп (планово-економічного відділу, бухгалтерії, фінансовому відділі тощо) та осіб (начальникам відповідних відділів); – низька сумісність із традиційними системами інформаційного забезпечення; – необхідність додаткового вивчення.
SWOT-аналіз	передбачає процес встановлення зв'язків між найхарактернішими для банку можливостями, загрозами, сильними сторонами, слабкими сторонами, результати якого в подальшому можуть бути використані для формулювання і вибору стратегій банку.	<ul style="list-style-type: none"> – можливо сформулювати перелік стратегій банку з урахуванням їхніх особливостей – адаптації до середовища і формування впливу на нього; – простота і можливість витратити невеликі кошти на його проведення; – гнучкість і наявність безлічі варіантів, а також можливість визначити конкурентні переваги підприємства та сформулювати стратегічні пріоритети; – можливість періодично проводити діагностику ринку та ресурсів підприємства. 	<ul style="list-style-type: none"> – неможливість врахування всіх сил і слабкостей, можливостей і загроз; – суб'єктивність вибору та ранжування факторів зовнішнього та внутрішнього середовища; – погана адаптація до середовища, що постійно змінюється.
Сценарний аналіз	є одним з найбільш ефективних інструментів передбачення тенденцій і варіантів розвитку тих чи інших соціально-економічних явищ; передбачає проведення сценарного дослідження, в ході якого будується кілька альтернативних сценаріїв.	<ul style="list-style-type: none"> – на основі сценаріїв з'являється можливість більш повного і точного визначення перспектив розвитку банківських структур у сформованій економічній ситуації з урахуванням неоднорідності впливу різних факторів; – аналіз сценаріїв дає можливість формування стратегії для досліджуваного об'єкта або ж заперечення вже розробленої стратегії. 	<ul style="list-style-type: none"> – логічна кількість комбінацій змінних у економічних сценаріях обмежена; – необхідність глибокого кількісного дослідження кожного сценарію.

Джерело: побудовано на основі [48, 111]

Проведене в першому розділі дослідження показало, що однією з основних внутрішніх загроз фінансовій безпеці банку є відсутність стратегії забезпечення фінансової безпеки та компетенції управлінського персоналу. А, отже, забезпечення фінансової безпеки банків повинно здійснюватися на основі розробленої стратегії на засадах управління вартістю банку.

Фінансова стратегія забезпечення фінансової безпеки банку являє собою комплекс заходів, спрямованих на досягнення збільшення його вартості, забезпечення платоспроможності, ліквідності та стійкості, ефективної структури капіталу й найбільш прибуткових напрямів його вкладень. Метою стратегії є збільшення вартості банку, його прибутковості та розширення позицій на ринку банківських послуг.

Стратегія забезпечення фінансової безпеки банку розробляється відповідно до нормативів НБУ та має узгоджуватися із загальною стратегією і будуватися на основі чинної нормативно-законодавчої бази.

Розробка стратегії забезпечення фінансової безпеки за вартісно-орієнтованим підходом передбачає врахування рівня фінансової безпеки банку. Апробована в другому розділі методика визначення рівня фінансової безпеки банку передбачає можливість отримання одного з п'яти типів її оцінки – критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний, оптимальний. Із урахуванням типів оцінки пропонується визначати такі зони безпеки банку та відповідні їм стратегії управління його вартістю (рис. 3.2).

Зокрема, виділяється п'ять типів стратегій забезпечення фінансової безпеки банку за вартісно-орієнтованим підходом:

- стратегія збереження темпів приросту вартості – передбачає збереження досягнутого рівня безпеки, шляхом підтримки темпів приросту вартості. У межах цієї стратегії передбачається здійснення контролю за темпами зростання вартості з метою попередження виникнення можливих загроз та швидкої нейтралізації їх впливу. Банки, які обирають дану стратегію, характеризуються високим рівнем показників адекватності регуляторного капіталу, коефіцієнту достатності капіталу. Для підтримання темпів зростання вартості банківська

установа повинна підтримувати високий рівень ліквідності та рентабельності активів;

Рис. 3.2 – Стратегії забезпечення вартості банків залежно від рівня фінансової безпеки

Джерело: побудовано на основі [93]

- стратегія збільшення темпів приросту вартості – стратегія, спрямована на нарощення темпів зростання вартості банківської установи. Дану стратегію обирають банки, які намагаються підтримувати лідируючу позицію на ринку, тому вони повинні мати високий рівень компоненти капіталу (адекватність регулятивного капіталу, коефіцієнт достатності капіталу, рентабельність капіталу) та ліквідності за умови, що забезпечується середній рівень компоненти проблемних кредитів та рівня процентної маржі;

- стратегія досягнення цільового значення вартості – спрямована на визначення та досягнення бажаної вартості банківської установи. Оскільки вона спрямована на досягнення цільового рівня вартості, то установа потребує мобілізації всіх наявних ресурсів, що проявляється у високому рівні адекватності регуляторного капіталу, та забезпеченні гнучкості діяльності банку. Для швидкої

переорієнтації установи на інші види діяльності банку необхідно досягти середнього якісного стану рентабельності капіталу, ліквідності, рівня проблемних кредитів та коефіцієнті достатності капіталу;

- стратегія обмеженого зростання вартості – спрямована на забезпечення зростання вартості банківської установи, що здійснюється в умовах обмежених ресурсів. Забезпечення зростання вартості банку потребує середнього якісного стану компонент капіталу (адекватність регуляторного капіталу, коефіцієнт достатності капіталу), рентабельності капіталу, ліквідності;

- стратегія досягнення позитивного приросту вартості – передбачає визначення обсягу вартісного потенціалу банку та запровадження заходів, спрямованих на підвищення вартості банку. Оскільки ця стратегія реалізується банківськими установами, що перебувають у кризовому стані, банки з даним типом стратегії характеризуються низьким якісним станом компонент ліквідності, рентабельності капіталу, високим рівнем проблемних кредитів, низьким рівнем процентної маржі та середнім якісним станом адекватності регуляторного капіталу та коефіцієнту достатності капіталу.

Здійснене в роботі визначення основних факторів впливу на безпеку банків надає змогу розробляти і впроваджувати адекватні заходи впливу на внутрішні фактори та врахувати дії зовнішніх. Зважаючи на залежність фінансової безпеки від чинників, що визначають вартість банку, доречним є першочергово розробити заходи підвищення рівня вартості банку. У таблиці 3.2 наведено характеристику стратегій забезпечення фінансової безпеки засобами управління вартістю банку, залежно від рівня безпеки банку.

Для розробки ефективної стратегії забезпечення безпеки банку шляхом досягнення зростання його вартості доцільно скористатися методами стратегічного аналізу. Одним із методів розробки ефективної стратегії вважається GAP-аналіз. Метод стратегічного аналізу GAP дає змогу знайти способи розробки стратегії і методи управління як своєрідну організаційну атаку на розрив або ж на ліквідацію розриву між діяльністю бажаною і тою, яка

прогнозується, що дозволяє привести її у відповідність з високими вимогами [175, с. 70].

Таблиця 3.2 – Вартісно-орієнтовані стратегії забезпечення фінансової безпеки банків

Рівень фінансової безпеки банку	Стратегія зростання вартості банку	Система заходів
Оптимальний	Стратегія збереження темпів приросту безпеки та вартості	<ul style="list-style-type: none"> - заходи щодо управління доданою вартістю банківської установи; - провадження заходів у сфері управління портфелем банку (оптимізація складу, структури впроваджених новітніх продуктів та послуг; вдосконалення цінової та збутової політики банку); - управління якістю банківського обслуговування та системою обслуговування клієнтів).
Задовільний	Стратегія збільшення темпів приросту вартості та зростання безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - моніторинг показників дохідності вкладеного капіталу; - провадження політики оперативного управління капіталом банку (викуп акцій товариства, зміна дивідендної політики); - оптимізація мережі збуту банківських продуктів.
Незадовільний	Стратегія підвищення безпеки та досягнення цільового значення вартості	<ul style="list-style-type: none"> - управління доданою вартістю банку; - впровадження новітніх процедур ризик-менеджменту; - удосконалення технологій залучення додаткового капіталу; вдосконалення дивідендної політики; - вдосконалення процедури оперативного управління капіталу шляхом пришвидшення зростання активів.
Небезпечний	Стратегія зміцнення безпеки та обмеженого зростання вартості	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення заходів щодо сприяння збільшенню обсягів наданих банківських послуг; - вдосконалення процедур з управління активами та пасивами; - ефективне управління витратами банку; - здійснення заходів щодо вдосконалення управління капіталом банку за рахунок залучення субординованого боргу, розміщення (приватного) акцій.
Критичний	Стратегія досягнення позитивного приросту вартості та досягнення безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення реорганізації банківської установи шляхом запровадження процедури злиття або поглинання; - оптимізація розподілу капіталу та підвищення ефективності його використання; - оптимізація бізнес-процесів банківської установи (аутсорсинг); - здійснення заходів щодо управління ліквідністю та платоспроможністю банку; - реалізація заходів по відновленню прибутковості роботи банку.

Джерело: побудовано на основі [15, 71, 93]

Аналіз розриву – простий, але ефективний метод стратегічного аналізу. Його мета – визначити, чи існує розрив між цілями установи і його можливостями, і якщо так, то встановити, як «заповнити» його [44].

Аналіз розривів фінансової безпеки відображає характерні розриви у ключових складових безпеки – капітало-ресурсній, кредитно-інвестиційній, фінансово-результативній, валютній та вартісно-грошовій. З огляду на рівень фінансової безпеки та її складових, доцільно визначити стратегію забезпечення зростання вартості.

З метою визначення доцільності подолання виявлених розривів шляхом застосування запропонованих стратегій доцільно скористатися методологією теорії ігор та лінійного програмування. Теорія ігор являє собою теорію індивідуальних раціональних рішень, що приймаються в умовах недостатньої інформації відносно результатів цих рішень [88].

1. Визначення параметрів платіжної матриці та формування вихідних даних.
2. Перевірка параметрів матриці на відсутність сідлової точки за принципом мінімаксу (максиміну).
3. Визначення змішаних стратегій для кожного параметра матриці;
4. Визначення оптимального рівня стратегічного розвитку за допомогою критеріїв прийняття рішень в умовах невизначеності.
5. Визначення оптимального рівня стратегічного розвитку за допомогою задач лінійного програмування.
6. Побудова системи нерівностей.
7. Визначення оптимального значення цільової функції, діапазону змінних та системи обмежень.
8. Обчислення ціни гри (визначення середнього значення рівня ефективності функціонування).
9. Визначення ймовірностей використання чистих стратегій.
10. Визначення оптимальної альтернативи стратегічного розвитку [93, с. 129].

Для отримання достовірних результатів необхідно обрати чинники, що впливають на кінцевий показник (індикатор фінансової безпеки) та на складові, за якими спостерігаються найбільші розриви. Оскільки виявлено, що найбільші розриви спостерігаються за капітало-ресурсною та вартісно-грошовою складовою, то доречно виокремити чинники, що їх визначають. На підставі проведеного оцінювання рівня безпеки банків у 2015-2019 рр. встановлено, що компонентами (реальними загрозами, що потребують негайних заходів) стратегії зростання вартості вітчизняних банків з метою забезпечення їх фінансової безпеки можна вважати такі:

1. Високий рівень (частка) проблемних кредитів. Протягом останніх років в Україні було вжито заходів з посилення прав кредиторів, що, як свідчать результати проведеного оцінювання, дало змогу негативний вплив даної загрози на вітчизняну банківську систему. Втім, частка непрацюючих кредитів у банківській системі України і досі залишається високою. Як показує світова практика, найбільш ефективним механізмом управління проблемними активами в умовах кризи на рівні всієї банківської системи є створення компанії з управління проблемними активами комерційних банків, яка повинна на ринкових засадах викуповувати проблемні активи у комерційних банків для подальшого управління ними (сек'юретизація активів). Викуп проблемних активів дасть змогу підвищити рівень безпеки банківської системи України, оскільки зменшаться обсяги відрахувань до резервів за активними операціями, що надасть банкам можливість використати дані кошти на поточну діяльність.

2. Посилення дисбалансу довгострокових кредитів і депозитів, наслідком чого є обмеження спроможності банків надавати довгострокові позики, які є важливою передумовою відновлення темпів економічного зростання в Україні, й джерелом доходів банків у довгостроковій перспективі. Серед низки проблем, що зумовлюють посилення цієї загрози найвагомішими на сьогодні є низька інвестиційна активність та кредитоспроможність компаній і домогосподарств, низький рівень їх довіри до банків. Їх вирішення потребує підтримки органів державної влади, зокрема, проведення стимулюючої фіскальної політики,

впровадження механізмів державної підтримки кредитування реального сектору економіки й іпотечного кредитування, реалізації заходів щодо підвищення рівня фінансової інклюзії в Україні, а також вдосконалення вітчизняного законодавства щодо захисту прав кредиторів (зміцнити інститут забезпечення зобов'язань, у тому числі можливість ефективного стягнення заставного майна та його реалізації [117]).

3. Високий ступінь концентрації банківської системи України та зростання частки держави в банківському секторі, що обмежує конкуренцію на ринку банківських послуг і створює додаткові ризики для системи державних фінансів. Для усунення цих загроз основна політика щодо банківського сектору повинна спрямовуватися на зменшення таких ризиків, які можуть бути викликані фінансовою нестабільністю великих та взаємопов'язаних кредитних установ на основі зниження частки державного капіталу в банківській системі шляхом продажу націоналізованих банків вітчизняним та зарубіжним інвесторам за прозорою процедурою або зниженням частки держави у статутному капіталі державного банку шляхом проведення публічного розміщення акцій (IPO);

4. Посилення впливу капіталу іноземних фінансових груп. Присутність на банківському ринку значної частки банків з іноземним капіталом може нести в собі різноманітні ризики та загрози банківській системі країни. Ці ризики пов'язані з потенційним занепадом вітчизняних банків в умовах загострення конкуренції з іноземцями, що мають значно більше можливостей користуватись дешевими ресурсами материнських банків та мають потенційний вплив як нерезиденти на прийняття важливих економічних рішень (зокрема, вибору об'єктів кредитування в Україні) [113]. В умовах активної експансії іноземних банків можна спостерігати додаткові загрози з точки зору відтоку капіталу: так як банки є інфраструктурою для руху капіталу, відтік коштів через іноземні банки може відбуватися легше в їх же структури в інших країнах або материнський банк і менше піддається відстеженню наглядовою організацією; крім того, що банки є інфраструктурою, засобом, за допомогою якого відбувається відтік, самі банки з іноземною участю в капіталі можуть бути

ініціатором відтоку капіталу – виведення його з більш благополучної філії в іншу дочірню компанію або материнський банк; полегшений доступ іноземних банків на міжнародні фінансові ринки сприяє збільшенню операцій з валютою і іноземними активами, які в кінцевому рахунку можуть призвести до виведення капіталу з країни [15]. Для запобігання загрозам, що зумовлюються посиленням впливу капіталу іноземних фінансових груп на вітчизняну банківську систему має бути посилений контроль з боку НБУ за діяльністю банків з іноземним капіталом та імплементовано у вітчизняні умови сучасні моделі партнерської взаємодії держави з міжнародними фінансовими інституціями задля реалізації проектів у рамках державних програм розвитку.

Формування вартісно-орієнтованої стратегії забезпечення фінансової безпеки банку має базуватись на системному підході та враховувати такі аспекти:

- взаємозв'язок стратегії забезпечення фінансової безпеки з фінансовою стратегією (стратегія управління активами та пасивами банку; стратегія управління власними коштами; стратегія управління банківськими ризиками) та загальною стратегією розвитку банку;
- економічна та політична ситуація в країні;
- рівень розвитку та кон'юнктура фінансового ринку;
- рівень законодавчого та нормативно-правового регулювання банківської діяльності;
- ринкова позиція банку;
- рівень фінансових ризиків тощо.

Отже, для розроблення стратегії забезпечення фінансової безпеки банків визначено алгоритм забезпечення фінансової безпеки банків. При цьому забезпечення фінансової безпеки банківських установ засобами управління їх вартістю доцільно здійснювати за допомогою використання GAP-аналізу та теорії ігор. Застосування GAP-аналізу дає можливість визначити стратегічні розриви, тобто обрати серед основних ті компоненти, які потребують коригування задля отримання необхідного рівня безпеки. Застосування методів

теорії ігор дає можливість визначити оптимальну стратегію подолання виявлених розривів.

Розроблені вартісно-орієнтовані стратегії дозволяють забезпечити збереження або збільшення ринкової вартості банків шляхом прийняття управлінських рішень щодо зміцнення фінансової безпеки банків в рамках інтегрованої вартісно-орієнтованої моделі.

3.2 Мінімізація загроз фінансовій безпеці банків

Для виконання описаного вище алгоритму стратегічного дослідження механізму забезпечення фінансової безпеки банків, разом із вартісно-орієнтованим підходом, можна використати один із найбільш апробованих у науковій літературі методів аналізу – SWOT-аналіз. Даний метод аналізу дозволяє виявити сильні і слабкі сторони системи, тобто ті фактори, які на даний момент здійснюють позитивний вплив на її функціонування, і ті, які несуть у собі загрози та можуть стати джерелом проблем в майбутньому. Окрім цього, SWOT-аналіз дозволяє визначити можливості для розвитку системи за умови впровадження певних заходів чи модифікації її функціонування. Варто зауважити, що SWOT-аналіз є універсальним методом стратегічного аналізу і може бути використаний для аналізу банківської системи України (табл. 3.3).

Як свідчать дані SWOT-аналізу, банківська система України має досить багато слабких сторін та підпадає під вплив багатьох загроз, які уповільнюють її розвиток або є джерелами кризових ситуацій. Дієвий моніторинг чинників забезпечення фінансової безпеки банків на основі визначення основних сильних та слабких сторін функціонування банківської системи України має сприяти підвищенню рівня різновидів фінансової безпеки банківського сектору.

Таблиця 3.3 – SWOT-аналіз банківської системи України в контексті забезпечення її фінансової стабільності

Streights (сильні сторони, переваги)	Weaknesses (слабкі сторони, недоліки):
<ol style="list-style-type: none"> 1. Присутність банків з іноземним капіталом. 2. Наявність чотирьох великих банків з державною участю. 3. Підвищення прозорості банківської діяльності через оприлюднення інформації про власників і контролерів банківських установ. 4. Реалізація проекту Cashless economy. 5. Запровадження технологій безконтактних платежів та переказів із картки на картку. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень фінансової безпеки, стійкості, капіталізації і ліквідності. 2. Високий рівень концентрації банківських активів у 5 найбільших банках, з них 3 – з державним капіталом. 3. Висока частка концентрації капіталу і активів у банків з російським капіталом. 4. Нездатність банків без участі держави акумулювати необхідний обсяг ресурсів для фінансування масштабних інвестиційних проектів. 5. Високий рівень доларизації активів і пасивів. 6. Високий рівень простроченої заборгованості. 7. Високий рівень пов'язаного кредитування. 8. Відсутність доступу банків до «довгих» грошей. 9. Низький рівень ризик-менеджменту. 10. Низька ефективність грошово-кредитної і валютної політики. 11. Непрозорість механізму рефінансування. 12. Низька ефективність банківського нагляду. 13. Низький рівень законодавчого забезпечення банківської діяльності.
Opportunities (можливості для розвитку):	Threats (загрози для функціонування):
<ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення ефективності грошово-кредитної і валютної політики. 2. Підвищення ефективності банківського нагляду. 3. Оптимізація банківського законодавства. 4. Впровадження інноваційних технологій. 5. Залучення заощаджень клієнтів шляхом надання суспільно прийнятних рівнів ставок. 6. Завершення впровадження принципів Базель III. 7. Посилення системи банківського менеджменту і управління ризиками. 8. Посилення конкуренції. 9. Створення банку «токсичних» активів. 10. Переформатування діяльності державних банків. 11. Зниження частки іноземного капіталу у банківській системі України. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень незалежності НБУ на внутрішній і зовнішній аренах. 2. Відсутність гнучкості в грошово-кредитній політиці. 3. Низький рівень узгодженості грошово-кредитної і фіскальної політики. 4. Високий рівень залежності від зовнішніх шоків. 5. Відсутність довіри вкладників до банківської системи України. 6. Висока концентрація політичних та економічних ризиків. 7. Низький рівень ділової активності. 8. Високий рівень тіньової економіки. 9. Низька кредитоспроможність позичальників.

Джерело: побудовано на основі [19, 58, 67, 83] та табл. 2.1-2.4, 2.6.

Серед таких різновидів, як уже зазначалося в аналітичному розділі дослідження, виділяють: ресурсоутворюючу складову функціонування банківського сектору; депозитну, кредитну, валютну, борговау інвестиційну безпеки; безпеку розрахункових операцій; безпеку доходів і витрат; інфляційну, податкову безпеки та фінансову безпеку банківського сектору загалом. Зупинимося на їх розгляді детальніше.

Основними напрямками підвищення рівня безпеки ресурсоутворюючої складової функціонування банків мають бути:

- перехід на сегменторієнтоване/диференційоване регулювання капіталу банківського сектору з висуненням підвищених вимог до системно значущих і великих банків;
- вжиття адекватних заходів з нарощування капіталу і підвищення рівня ринкової капіталізації банків;
- застосування банками нових інструментів залучення капіталу;
- нарощування пасивів за рахунок субординованих кредитів, облігаційних позик, розміщення акцій, залучення стратегічних інвесторів;
- запобігання зменшенню обсягу коштів, що традиційно формують його ресурсну базу;
- оптимізація руху потоків грошових коштів й інших фінансових активів;
- диверсифікація ресурсної бази і активізація рекламної діяльності для збільшення кількості залучених клієнтів; стимулювання НБУ комплексного банківського обслуговування корпорацій й пропозиції нових банківських продуктів для МСБ;
- розвиток процесів банківської консолідації;
- підвищення якості фінансового менеджменту в банках.

Підвищенню рівня безпеки ресурсоутворюючої складової функціонування банківського сектору може сприяти опанування банками за згоди НБУ такими новими способами залучення капіталу, як: емісія безстрокових облігацій, що не мають фіксованого терміну погашення і передбачають безстрокові відсоткові

виплати інвесторам (у тому числі і фізичним особам) з купоном до 5%, оскільки за Базелем III цей інструмент кваліфікується як капітал першого порядку; розвиток у банківській системі такого бізнес-напрямку, як управління активами і добробутом клієнтів.

Підвищенню рівня безпеки ресурсоутворюючої складової функціонування банківського сектору сприятиме і залучення ним додаткових довгострокових пасивів у вигляді позабанківських коштів населення, чого можливо досягти шляхом підвищення законодавчо гарантованої суми відшкодування вкладів фізичних осіб (принаймні до 500 тис. грн. у найближчій перспективі).

Крім цього, банкам слід неухильно виконувати програми докапіталізації/реструктуризації за результатами проведеного НБУ стрестестування. Для підвищення рівня цієї складової фінансової безпеки банків НБУ необхідно у найкоротший термін завершити розробку вимог до нової структури капіталу банків; використовувати новий норматив ліквідності – коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR), що унормовує мінімально необхідний рівень стабільного фінансування, достатній для забезпечення фінансування діяльності банку на один рік; визначити вимоги до капіталу банків на покриття їх операційних ризиків.

Підвищенню депозитної безпеки банківського сектору сприятиме:

- недопущення необґрунтованого виведення (з відкликанням ліцензії) банків з ринку банківських послуг України;
- удосконалення депозитної політики банківського сектору шляхом розширення переліку депозитних продуктів у рамках комплексного обслуговування банками фізичних і юридичних осіб;
- удосконалення системи гарантування/страхування банківських вкладів, встановленню диференційованих внесків банків-учасників ФГВФО з огляду на ставки залучених ними депозитів, збільшенню гарантованого покриття, резервів ФГВФО та вдосконаленню його інвестиційної діяльності й механізмів екстреного фінансування вкладників збанкрутілих банків);

- унормування відшкодування банківських вкладів юридичних осіб і міжбанківських депозитів; збільшення частки довгострокових депозитів у депозитному портфелі банків завдяки підвищенню їх привабливості для вкладників;

- оптимізація співвідношення між обсягами депозитів в національній і іноземній валютах, депозитів і кредитів банків, строкових депозитів і капіталу шляхом установлення їх обґрунтованих внутрішньобанківських параметрів;

- зниження граничних обсягів готівкових розрахунків з огляду на зниження НБУ їх межі;

- запобігання відпливу депозитів з банківської системи;

- оптимізація/зниження рівня оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб;

- зняття заборон і обмежень на розміщення в банках коштів небанківських фінансових установ і розширення для цього переліку відповідних банківських продуктів і інструментів;

- підвищення довіри домогосподарств і суб'єктів господарювання до банківської системи завдяки підвищенню транспарентності і поліпшенню комунікаційної політики банків і саморегулювальних організацій на ринку банківських послуг.

Для підвищення рівня кредитної безпеки банківського сектору є доцільним:

- удосконалення кредитної політики банків завдяки поліпшенню їх ризик-менеджменту і політики рефінансування НБУ з огляду на запровадження сталих і прозорих правил у цій сфері та розширенню переліку його інструментів;

- поліпшення функціонування кредитного реєстру НБУ;

- створення в банківській системі справжнього санаційного банку; запровадження державного стимулювання (за рахунок пільгового оподаткування, бюджетного субсидіювання) кредитування банками МСБ;

- зниження доларизації кредитного портфеля банків;

- запровадження обмежень на кредитування домогосподарств з високим борговим навантаженням;
- підвищення інформованості суб'єктів господарювання про платоспроможність банків/доступності кредитних ліній;
- розвиток споживчого кредитування, переведення його у цифровий формат;
- нарощування обсягів лізингу, факторингу, форфейтингу, інвестиційного кредитування; виокремлення в кредитному портфелі банків традиційних і цифрових операцій, а також операцій з платежами в фіатних грошових знаках і в криптовалюти;
- вибір оптимального моменту для залучення міжбанківських кредитів; використання для мінімізації процентних ризиків банків процентних свопів;
- впровадження у банківську практику технології Risk-based pricing, що базується на диференційованому підході до визначення ціни кредиту для конкретного позичальника, з огляду на рівень передбачуваного для нього кредитного ризику;
- використання НБУ моделі нагляду, що уможливить виявлення сайтів структур, що мають/не мають права надавати позики споживачам, для забезпечення банківського сектору економіки і довірливих позичальників.

Використання у кредитній діяльності банків багатовимірної оцінки ризиків загалом та консервативної оцінки кредитного ризику за споживчими кредитами зокрема, запровадження обмежень на кредитування домогосподарств з високим борговим навантаженням, дотримання стандартів кредитування, активізація роботи з NPL, зниження доларизації банківських активів, а також підвищення повноти і якості інформації про перспективи розвитку фінансових ринків в Україні сприятиме істотному поліпшенню якості їх кредитних портфелів, збільшенню розмаїття фінансових інструментів, що в кінцевому підсумку зумовлюватиме підвищення рівня кредитної безпеки банківського сектору.

Крім цього, підвищення рівня кредитної безпеки банків має здійснюватись і на основі універсалізації застосовуваних карткових продуктів за рахунок

синтезу в них можливостей розстрочення платежів, ощадного і платіжного функціоналів, отримання кешбеку/бонусів за покупки за власні кошти клієнтів, що максимально повно поєднують переваги дебетових і кредитних карт.

На підвищенні рівня валютної безпеки банків мають позначитись:

- удосконалення валютного регулювання в банківській сфері завдяки безумному дотриманню валютного законодавства, посиленню контролю НБУ за здійсненням валютних операцій;

- оптимізація обсягу валютних депозитів/кредитів банків, придбаної на міжбанку валюти та зовнішніх запозичень, єврооблігацій та валютних позицій банків;

- застосування при здійсненні валютних операцій захисних (можливість коригування прийнятих у договорах між банками і клієнтами умов) і валютних (можливість змін унаслідок мінливості валютного курсоутворення) застережень та хеджування (завдяки формуванню зустрічних валютних вимог і зобов'язань);

- поліпшення валютного контролю і управління валютним ризиком.

На підвищення рівня інвестиційної безпеки банківського сектору впливатимуть:

- оптимізація інвестиційної політики банків завдяки складанню необхідних нормативних документів, визначенню відповідальних осіб, моніторингу інвестиційної сфери;

- збільшення інвестиційних ресурсів банківської системи й удосконалення їх структури, підвищення інвестиційної активності;

- надання переваги більш безпечним варіантам інвестицій, проведення банками операцій лише з висококласними цінними паперами;

- диверсифікація банками торгового й інвестиційного портфелів цінних паперів;

- установлення НБУ лімітів на операції з цінними паперами за допомогою унормування таких параметрів;

- зростання інвестиційних доходів завдяки підвищенню якості формування і реалізації інвестиційних проектів;

- підвищення інвестиційної привабливості банків і банківської системи загалом для внутрішніх інвесторів завдяки підвищенню їх конкурентоспроможності та дотриманню їх фінансової стабільності за одночасного зниження частки іноземного капіталу в статутному капіталі вітчизняних банків;

- створення спеціалізованих інвестиційних банків;

- державне субсидювання інвестиційних кредитів шляхом включення таких видатків до бюджетних витрат і надання державних гарантій.

Безпеку доходів і витрат банківського сектору можуть підвищити:

- реалізація банками зваженої з огляду на ринкову кон'юнктуру цінової політики;

- диверсифікація джерел доходів банків;

- пошук резервів збільшення комісійних доходів як найбільш стійкого і стабільного джерела поповнення доходів, отримання яких не піддане ризику втрати вартості вкладених банками коштів;

- розширення впровадження банківських гарантій за рахунок вищезазначених доходів, що не супроводжуються відволіканням для цього коштів банків;

- посилення контролю за виплатою винагороди топ-менеджерам банків;

- оптимізація витрат на формування і функціонування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору.

Підвищенню рівня безпеки доходів і витрат банківського сектору за рахунок істотного зниження операційних витрат/собівартості банківських послуг і реалізації виваженої цінової політики сприятимуть також автоматизація банківських процесів у структурних підрозділах банківських установ, використання штучного інтелекту, покращення методів аналізу фінансово-господарської діяльності банку. Достатньо зазначити, що за експертними

оцінками, такі витрати в підрозділах продажів і післяпродажного обслуговування, допоміжних службах, відділах обробки документації можуть бути знижені на 30–40%. Цифровий банкінг знижує операційні витрати на 67%. Крім того, клієнти, котрі ним користуються, можуть удвічі збільшити свій дохід за рахунок того, що цифрові канали дозволяють прискорити взаємодію з банком у 16 разів. Нарешті, розширюються можливості маркетингу і крос-продажу банківських продуктів. Цифрова взаємодія уможлиблює збір точної інформації про клієнтів і в подальшому її аналіз для прогнозування клієнтського попиту [67]. У цьому плані дуже важливий і контроль та балансування прибутків і витрат як окремих банків, так і банківської системи загалом завдяки підтримці постійної фінансової рівноваги між їх надходженнями та видатками.

Узагальнені напрями підвищення рівня фінансової безпеки банків відображені в табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Напрями підвищення рівня фінансової безпеки банків в Україні

Різновиди фінансової безпеки банків	Напрями
1	2
Ресурсоутворююча складова фінансової безпеки	нарощування капіталу і підвищення рівня ринкової капіталізації банків; запобігання зменшенню обсягу коштів, що традиційно формують його ресурсну базу; нарощування пасивів за рахунок субординованих кредитів, облігаційних позик, розміщення акцій, залучення стратегічних інвесторів; оптимізація руху потоків грошових коштів й інших фінансових активів; диверсифікація ресурсної бази і активізація рекламної діяльності; стимулювання НБУ комплексного банківського обслуговування корпорацій й пропозиції нових банківських продуктів для МСБ; застосування нових інструментів залучення капіталу; розвиток процесів банківської консолідації; підвищення якості фінансового менеджменту в банках.
Депозитна складова фінансової безпеки	удосконалення депозитної політики і системи гарантування/страхування банківських вкладів; збільшення частки довгострокових депозитів у депозитному портфелі банків; оптимізація співвідношення між обсягами депозитів в національній і іноземній валютах, депозитів і кредитів банківської системи, строкових депозитів і капіталу; зниження граничних обсягів готівкових розрахунків; запобігання відпливу депозитів з банків; оптимізація оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб; підвищення довіри домогосподарств і суб'єктів господарювання до банківського сектору.
Кредитна складова фінансової безпеки	удосконалення кредитної політики банків і політики рефінансування НБУ; поліпшення функціонування кредитного реєстру НБУ; створення санаційного банку; запровадження державного стимулювання кредитування МСБ; зниження доларизації кредитного портфеля банків; запровадження обмежень на кредитування домогосподарств з високим борговим навантаженням;

Продовження таблиці 3.4

1	2
Кредитна складова фінансової безпеки	підвищення інформованості суб'єктів господарювання про платоспроможність банків/доступності кредитних ліній; розвиток споживчого кредитування, переведення його у цифровий формат; виокремлення в кредитному портфелі банків традиційних і цифрових операцій, а також операцій на платежах в фіатних грошових знаках і в криптовалюти; вибір оптимального моменту для залучення міжбанківських кредитів; впровадження у банківську практику технології Risk-based pricing.
Валютна складова фінансової безпеки	удосконалення валютного регулювання в банківській сфері; оптимізація обсягу валютних депозитів/кредитів, придбаної на міжбанку валюти та зовнішніх запозичень, єврооблігацій та валютних позицій банків; поліпшення валютного контролю і управління валютним ризиком
Інвестиційна складова фінансової безпеки	оптимізація інвестиційної політики банків; збільшення інвестиційних ресурсів й удосконалення їх структури, підвищення інвестиційної активності; надання переваги більш безпечним варіантам інвестицій, проведення операцій лише з висококласними ЦП; диверсифікація торгового й інвестиційного портфелів ЦП; установлення лімітів на операції з ЦП; зростання інвестиційних доходів; підвищення інвестиційної привабливості банків для інвесторів за одночасного зниження частки іноземного капіталу в статутному капіталі вітчизняних банків; створення інвестиційних банків; державне субсидювання інвестиційних кредитів і надання державних гарантій
Безпека доходів і витрат	диверсифікація джерел доходів; пошук резервів збільшення комісійних доходів; розширення впровадження банківських гарантій за рахунок вищезазначених доходів; посилення контролю за виплатою винагороди топ-менеджерам КБ; оптимізація витрат на формування і функціонування системи забезпечення фінансової безпеки банків.

Джерело: складено на основі [25, 37, 67]

Загальний рівень фінансової безпеки банків має підвищуватися завдяки:

- впровадженню обґрунтованої інтегрованої моделі системи забезпечення фінансової безпеки банків;
- упровадженню комплексного банківського обслуговування клієнтів (депозитні/кредитні/розрахункові операції, трастові/лізингові/факторингові/консультаційні послуги);
- розвитку в вітчизняному банківському секторі дистанційного банківського обслуговування;
- удосконаленню практики вітчизняного і міжнародного рейтингування банків;

- поліпшенню інформаційно-аналітичного і прогностичного блоків забезпечення фінансової безпеки банків;
- розвитку і вдосконаленню комплаєнс-контролю в банках;
- реорганізації банків на основі злиття/поглинань;
- удосконаленню оподаткування в банківській сфері.

Реалізація запропонованого комплексу заходів, що охоплює більшість складників фінансової безпеки банків, актуальних для України, дасть змогу значно підвищити її рівень за умови забезпечення підтримки на законодавчому, виконавчому, владному рівнях.

3.3 Забезпечення фінансової безпеки банків на державному рівні

Вдосконалення механізму державного управлінням фінансовою безпекою банківських установ України надасть можливість забезпечити вищі показники рівня фінансової безпеки банків, ніж ті, які можна констатувати зараз, що в перспективі позитивно позначиться і на стані банківської системи в цілому. Механізм державного регулювання забезпечення фінансової безпеки банківських установ України реалізується через форми, методи, прийоми та інструменти, які були детально описані в першому розділі дослідження. Більшість із них є недостатньо дієвими, і це підтвердив аналіз сучасного стану фінансової безпеки банківського сектору. Крім цього, нормативи банківської діяльності Національного банку України доцільно використовувати лише для встановлення рівня фінансової захищеності банку від різного роду небезпек і загроз, його фінансової стабільності та стійкості. Разом із тим, ресурси банківських установ, захист яких повинен бути пріоритетним завданням високоорганізованої системи фінансової безпеки банку, не обмежуються лише його активами, інвестиційними ресурсами, грошовими коштами на рахунках та власним капіталом. Для того щоб розв'язати існуючі проблеми у функціонуванні

банківських установ необхідно сформувати алгоритм дій відповідно до розробленого механізму державного забезпечення фінансової безпеки банківських установ України (рис. 3.3).

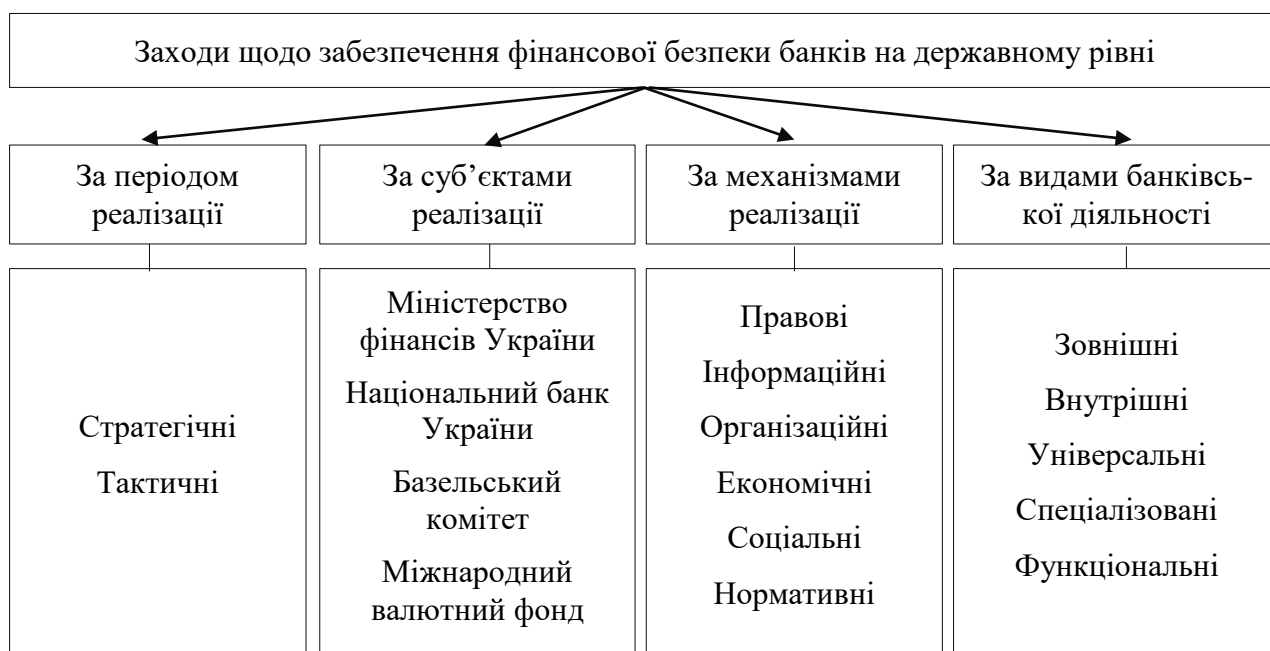

Рис. 3.3 – Класифікація заходів щодо забезпечення фінансової безпеки на державному рівні

Джерело: складено на основі [33, 55]

Деталізуємо кожний із запропонованих заходів щодо вдосконалення забезпечення фінансової безпеки банківських установ України.

За періодом реалізації заходи поділяють на:

- тактичні – поліпшення внутрішньої організації роботи: вдосконалення правил і порядку здійснення різних банківських угод, поліпшення роботи персоналу банку, який займається пасивними операціями, пошук нових форм роботи з клієнтами, зменшення ймовірності ризику та нерациональних рішень тощо;

- стратегічні – спрямовані на зміцнення його позицій на ринку, що передбачає врахування всього комплексу чинників, які створюють зовнішнє середовище для банківської діяльності.

За суб'єктами, які реалізують заходи щодо забезпечення фінансової безпеки банків виділяють:

1) Міністерство фінансів України – шляхом управління державними фінансами забезпечити такий рівень фінансової безпеки банківської системи, яка буде здатною надавати якісні державні послуги, ефективно акумулюючи ресурси та розподіляючи їх відповідно до пріоритетів розвитку держави у середньо- та довгостроковій перспективі через:

- повноцінне впровадження стратегічного та середньострокового планування, що забезпечить розподіл ресурсів відповідно до визначених пріоритетів держави;

- запровадження дієвих систем планування і оцінювання виконання державного регулювання, підвищення ролі і відповідальності головних розпорядників коштів щодо визначення пріоритетів своєї діяльності та ефективного використання коштів для їх досягнення;

- посилення контролю за банківськими ризиками та здійснення заходів для їх мінімізації, зокрема щодо банківських установ, державних гарантій та інших умовних боргових зобов'язань;

- забезпечення стратегічного розподілу та проведення моніторингу державних інвестицій;

- підвищення рівня управлінської підзвітності та ефективності внутрішнього контролю та аудиту в органах влади на центральному та місцевому рівні.

2) Національний банк України, головними завданнями якого для забезпечення фінансової стабільності банків є:

- низька та стабільна інфляція, накопичення міжнародних резервів як інструменту стабілізації за несприятливих умов, дотримання режиму гнучкого обмінного курсу в поєднанні зі згладжуванням надмірних коливань на валютному ринку, недопущення фіскального домінування (використання емісійних коштів для фінансування фіскального та квазіфіскального дефіцитів);

- стабільна та прозора ефективна банківська система – перехід до ризик-орієнтованого банківського нагляду: аналіз бізнес-моделей та стратегій банків; щорічне стрес-тестування; посилений контроль операцій банків з пов'язаними особами. Крім цього, гармонізація пруденційних вимог до банків з нормами законодавства Європейського союзу та рекомендаціями Базельського комітету. удосконалення макропруденційного нагляду, перехід на стандарти FINREP/COREP та єдиний цифровий стандарт звітності;

- відновлення кредитування – започаткування роботи Кредитного реєстру, зниження обсягів проблемної заборгованості у банках, посилення захисту прав споживачів, створення інституту фінансового омбудсмена для позасудового вирішення спорів, а також посилення захисту прав кредиторів;

- ефективне регулювання фінансового сектору – визначення цільової моделі функціонування регуляторів фінансового сектору (проект «SPLIT»). Унормування діяльності небанківських установ, у тому числі надавачів інноваційних фінансових послуг, розроблення та запровадження системи захисту споживачів небанківських фінансових послуг, перебудова інфраструктури фондового ринку, у тому числі централізація депозитарної функції;

- вільний рух капіталу – лібералізація валютних обмежень (залежно від макроекономічних передумов) стосовно: операцій за поточним рахунком та рахунком прямих іноземних інвестицій; портфельного інвестування та кредитних операцій юридичних осіб; фінансових операцій фізичних осіб; приєднання до стандартів електронного обміну даними та міжбанківських розрахунків, а також до єдиного стандарту автоматичного обміну фінансовою інформацією; зміна законодавства про валютне регулювання та розвиток інфраструктури фінансового ринку;

- фінансова інклюзія – розвиток платіжної інфраструктури шляхом: переведення транзакцій в електронні канали: розвиток електронних платежів, у тому числі за комунальні послуги, електронних грошей (які випускає Національний банк), платежів з використанням пристроїв мобільного зв'язку;

поширення використання міжнародних та національних платіжних систем; ознайомлення населення з перевагами та прогресивними видами безготівкових розрахунків; а також запровадження віддаленої ідентифікації клієнтів для отримання ними фінансових послуг та укладення договорів у безпаперовій формі, у тому числі з використанням електронного цифрового підпису;

- сучасний, відкритий, незалежний, ефективний центральний банк – ефективне виконання зовнішніх цілей неможливе без змін усередині Національного банку.

3) Базельський комітет у забезпеченні фінансової стабільності вітчизняних банків також відіграє ключову роль, адже розробка та впровадження Базеля IV, в значній мірі має посилити вимоги до капіталу за допомогою перерахунку величини активів, зважених за ризиком (RWA). Його фокус повинен бути спрямований на перерахунок кредитного ризику контрагента, процентного ризику банківських установ, моделювання кредитного та операційного ризику, зміни коефіцієнтів чутливості ризику в стандартизованому підході.

4) Міжнародний валютний фонд бере участь у забезпеченні фінансової безпеки банків через: підтримання фінансової стабільності шляхом формування ефективної грошово-кредитної політики для забезпечення стабільності цін; забезпечення гнучкості валютних курсів та реалізації комплексної стратегії для зміцнення фінансового стану банків за рахунок рекапіталізації банків, скорочення кредитування та врегулювання проблемних активів; зміцнення державних фінансів; продовження структурних реформ; розроблення, широке обговорення та затвердження міжнародних стандартів щодо банківських операцій, грошової та фіскальної політики, статистики платіжного балансу; проведення досліджень, аналіз і прогнозування розвитку світової економіки та міжнародних фінансових ринків; тимчасове надання спільних ресурсів Фонду державам-членам (за відповідних гарантій) з метою виправлення ними порушень рівноваги їхніх платіжних балансів, уникаючи заходів, котрі могли б завдати шкоду на національному або міжнародному рівні.

За механізмами реалізації заходи щодо забезпечення фінансової безпеки банків можуть бути:

1) Правові, що включають поступову інтеграцію України в європейське правове поле та гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами; прискорення процесу прийняття законів та зміцнення слабкої взаємодії державних органів у забезпеченні розвитку фінансового сектору; покращення системи захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні.

2) Інформаційні, тобто забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації; всебічне задоволення потреб громадян, підприємств і організацій усіх форм власності у доступі до достовірної та об'єктивної інформації; ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства під час формування, реалізації державної політики в інформаційній сфері; захищеність державної таємниці та іншої інформації, вимоги щодо захисту якої встановлені законом; формування позитивного іміджу України у світі, донесення оперативної, достовірної і об'єктивної інформації про події в Україні до міжнародної спільноти.

3) Організаційні, а саме: зміна моделей класичного банкінгу: поява нових, альтернативних платіжних систем, інструментів розрахунків та кредитування; зменшення ризику кібератак; покращення розвитку загальнодержавних інформаційних баз даних.

4) Економічні: досягнення макрофінансової стабілізації; диверсифікація зовнішньої торгівлі; забезпечення відкритості економіки; зниження рівня монополізації ринків.

5) Соціальні: необхідний розвиток системи захисту прав споживачів фінансових послуг та зростання фінансової інклюзії в світі; підвищення рівня народжуваності в Україні, адже «омолодіння» клієнтів сприятиме інноваційному розвитку банківських установ України; підвищення рівня довіри до національної валюти та банківських установ.

б) Нормативні, що включають: впровадження нормативів, які нададуть можливість більш точно оцінювати стан фінансової безпеки банківських установ; застосування ефективних інструментів політики рефінансування, враховуючи досвід розвинених країн світу; удосконалення процентної політики, зокрема зниження облікової ставки, що вплине на відсоткові ставки на ринку та на доступність позикових коштів; використання ефективної методики оцінки фінансової безпеки банків.

За видами банківської діяльності заходи щодо забезпечення фінансової стабільності банків можуть бути: внутрішні та зовнішні; універсальні та спеціальні та функціональні.

Вважаємо, що запропонована класифікація заходів щодо вдосконалення антикризового управління фінансовою безпекою банківських установ України сприятиме більш обґрунтованій ідентифікації загроз економічного розвитку держави не лише в цілому, а й конкретно за кожною складовою.

Варто додати, що основним суб'єктом забезпечення фінансової безпеки банків на державному рівні є Національний банк України. За останні декілька років з метою впровадження європейського досвіду та наближення до стандартів управління капіталом НБУ розпочав перехід до впровадження новітніх міжнародних банківських нормативів, що відповідають положенням Базелю III та Директиви ЄС про вимоги до капіталу (CRD IV).

Крім цього, останні роки знаменувалися запровадженням оновленого наглядового інструментарію, який ґрунтується на оцінці ризиків та якості управління ними (*risk-based approach*). Це означає, що відтепер процес оцінки банків є неперервним та здійснюваним одночасно за кожним банком, аналізуються тенденції в їхній діяльності, зокрема за допомогою співставлення ключових показників діяльності одного банку з показниками інших, що належать до спільної групи (з однаковим рівнем). Результатом даної оцінки є формування наглядової стратегії за банком, що враховує сукупність таких факторів, як: достатність (адекватність) його капіталу та ліквідності на покриття визначених ризиків, життєздатність банку протягом поточного року, наявність

стійкої стратегії на наступні три роки, стан корпоративного управління банку [41].

Не менш значимою подією стало запровадження нових стандартів організації системи управління ризиками шляхом затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. Документ передбачає більшу долученість ради банку в своїй наглядовій функції до створення потужної культури управління ризиками, здійснення моніторингу відповідності профілю ризику, контролю за дотриманням загальних 7 принципів управління ризиками тощо. Положенням визначений перелік основних ризиків (кредитний ризик, ризик ліквідності, процентний ризик банківської книги, ринковий ризик, операційний ризик та комплаєнс-ризик), щодо яких банк має обов'язково здійснювати виявлення, вимірювання, моніторинг, контроль та звітування. Крім того, банк має здійснювати управління іншими суттєвими ризиками, на які він наражається під час своєї діяльності [55].

Окрім того, НБУ успішно провів запровадження двох макропруденційних інструментів – обов'язкового нормативу покриття ліквідністю та коефіцієнт чистого стабільного фінансування, розробленого БКБН, котрі характеризують стійкість банку до характерних кризовим періодам короткострокових шоків ліквідності та необхідні для покриття чистого очікуваного відпливу коштів з банків упродовж тридцяти днів, зважаючи на стрес-сценарій, та забезпечення стабільного довгострокового фінансування.

Вагомим досягненням також є підвищення прозорості та розширення доступної зовнішнім користувачам інформаційної бази банків, оскільки усі учасники фінансового ринку мають більше можливостей для власної оцінки фінансового стану окремих банків. Раніше індивідуальні результати стрес-тестування та оцінок якості активів були доступні виключно наглядовим органам, наразі ж ця інформація перебуває у загальному доступі.

Реформування регулювання банківського сектора Національним Банком мало завершитись до 2019 року, але термін був відстрочений до 2023 року, оскільки Базельські нормативи та показники вводились частково з подальшим

плавним підвищенням. Незважаючи на це, адаптація України до стандартів Базелю III вважається цілком успішною. Українська фінансова система належить до категорії банківсько-орієнтованих. Українські експерти передрікали такі ж негативні ефекти розглянутих стандартів у фінансовій та економічній сферах, як і зарубіжні. Перевагами нового режиму ряд фахівців називає зміцнення довіри зарубіжних інвесторів до українських кредитних установ як результат введення відповідної системи регулювання міжнародного зразка, зелене світло на шляху фінансової глобалізації. Однак, в підсумку, реалізація третьої, а згодом і так званої четвертої Базельських угод, може закінчитися загостренням економічних проблем як в Україні, так і в Євросоюзі.

Таким чином, правова база, яка регламентує банківський нагляд в Україні, в загальних рисах приведена до європейських норм і постійно вдосконалюється з урахуванням вимог Базельського комітету та за сприяння міжнародних фінансових організацій. Проте, наглядові органи України мають зважено підходити до впровадження усіх міжнародних стандартів, запропонованих Базельським комітетом, оскільки не завжди стрімкі зміни, що позитивно впливають на банківський сектор розвинених країн, так само позитивно впливатимуть на банківську систему України, або інших країн з нестійкими економіками, що розвиваються. Прийняття чергових інновацій, які Базельський комітет пропонує імплементувати на заміну Базелю III, суттєво обмежать можливості банків щодо нарощування кредитування реального сектора країни, що в свою чергу спричинить сповільнення росту та зменшення сукупного попиту, в першу чергу споживчого, що в умовах несприятливих зовнішньоекономічних факторів негативно вплине на рівень фінансової безпеки банків та економічну динаміку в цілому.

Безперечно, інтеграція у світовий фінансовий простір необхідна, а посилення вимог до капіталу, оцінки ризиків та ліквідності здатне підвищити стресостійкість банківської системи, однак варто розуміти, що, як і будь-яка реформа, прийняття наступної редакції Базельських вимог (IV) може нести за собою й негативні наслідки, такі як: відхід з ринку дрібних банків та

диспропорції у конкурентному середовищі, скорочення обсягів кредитування та зростання відсоткових ставок. Такі та інші наслідки мають бути ретельно проаналізовані, а це потребує розробки конкретного плану і запобіжних заходів підтримки, мінімізуючих негативні наслідки під час його втілення. Лише в таких умовах вдасться зміцнити фінансову систему країни й покращити позиції українського банківського сектору на світовому ринку.

Відповідно до оприлюдненої Національним банком Програми дій на 2020 рік, яка є частиною глобальної середньострокової дворічної Стратегії, центральний банк визначає наступні кроки до досягнення основних стратегічних цілей та підвищення фінансової стійкості, а іїдтак і фінансової безпеки, банківської системи:

1. Посилення ризик-орієнтованого підходу до банківського нагляду, зокрема шляхом удосконалення аналізу банківських стратегій та побудови життєздатних бізнес-моделей, посилення суворості сценаріїв щорічного стрес-тестування та підвищення контролю за операціями банків із пов'язаними особами.

2. Скорочення обсягів проблемних банківських кредитів та відновлення кредитування, шляхом розроблення чітких покрокових інструкцій до виконання, спрощення процедури стягнення застави за кредитами та заохочення розвитку вторинного ринку проблемних заборгованостей, підвищення захисту прав кредиторів на основі вдосконаленої процедури банкрутства і розширення інституту приватних виконавців, ліквідації обмежень щодо прийому землі як застави з урахуванням законодавства та формування нових інструментів розвитку кредитування, започаткування процентних свопів.

Центральний банк також висловив рекомендації українським банкам, які вважає найголовнішими у нинішній ситуації, а саме: активізувати роботу з непрацюючими кредитами, звертати більше уваги на оцінювання кредитного ризику за споживчими кредитами, обираючи більш консервативні підходи, уникати підвищення доларизації балансів, активно залучати та утримувати більш стійкі довгострокові ресурси задля підвищення загальної строковості їх

фондування, виконувати вимоги щодо докапіталізації та реструктуризації відповідно до результатів стрес-тестування, дотримуватись стандартів кредитування та слідкувати за рівнем концентрації корпоративних позичальників.

У 2020 році НБУ зобов'язав банки протягом трьох кварталів поступово завершити виконання плану впровадження вимог Положення про організацію процесу управління проблемними активами, зокрема створити на постійній основі окремий структурний підрозділ, що спеціалізується на роботі з непрацюючими активами, та комітет з питань управління НПА – для тих банківських установ, що характеризуються вищим рівнем проблемних кредитів, а також сформуванню стратегію та оперативний план, у які включити цільові показники їх скорочення та окреслити період, фінансові, організаційні та технологічні заходи виконання.

Окрім того, українські банки очікують підвищення обов'язкового буферу консервації капіталу (1,25%), активізації буферу системної важливості та оновлення переліку ризиків, під які необхідно тримати капітал, тому банкам потрібно проводити збалансовану дивідендну політику, аби мати змогу виконувати посилені вимоги до капіталу. Також новою обов'язковою вимогою для системно важливих та рекомендованою для решти банків має стати розробка планів відновлення діяльності на випадок настання кризи. Подання планів необхідно виконати до 4 кварталу 2020 року.

На початку 2022 року НБУ відповідно до Базеля III планує встановити вимоги до банків щодо покриття капіталом операційних ризиків, для підготовки до переходу банки матимуть два роки, а отже перехід до нових вимог за умов поточної високої прибутковості банків протікатиме без ускладнень. За попередніми прогнозами дана група ризикових активів становитиме 19% у загальних зважених на ризик активах. Утримання капіталу під операційний ризик надалі збільшить стійкість окремих банків та системи загалом до неочікуваних кризових подій [55].

Наразі НБУ успішно виконав план щодо «вирішення проблем минулого», як очищення банківської системи від неплатоспроможних фінансових установ та підвищення капіталізації, та перейшов до наступного етапу реформування – закладання фундаменту стійкої банківської системи та стабільного економічного розвитку, проте для його забезпечення необхідна злагоджена робота усіх учасників фінансового ринку: НБУ, банків та небанківських фінансових установ, регуляторів та державних органів влади.